

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
APLINKOS POLITIKOS KATEDRA

INDRĖ GRAŽINSKAITĖ
(APLINKOSAUGOS POLITIKA IR ADMINISTRAVIMAS)

ŽALIŲJŲ PIKIMŲ POLITIKOS ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė -
dr. Erika Matulionytė-Jarašūnė

Vilnius, 2012

TURINYS

ĮVADAS	3
1. ŽALIŲJŲ PIRKIMŲ TEORINIAI ASPEKTAI	5
1.1. Žaliųjų pirkimų samprata ir reikšmė.....	5
1.2. Žaliųjų pirkimų raida	10
1.3. Žaliųjų pirkimų įgyvendinimo teorinės prielaidos.....	11
1.3.1. Organizacijų veiklos aplinkosaugos vadyba	13
1.3.2 Produktų aplinkosaugos vadyba.....	15
2. ŽALIŲJŲ PIRKIMŲ POLITIKOS APŽVALGA EUROPOS SĄJUNGOJE	19
3. ŽALIŲJŲ PIRKIMŲ POLITIKOS ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE	26
3.1. Teisinė aplinka žaliųjų pirkimų organizavimui ir vykdymui.....	26
3.2. Žaliųjų pirkimų įgyvendinimo mastai Lietuvoje	32
3.3. Organizacijų, vykdančių žaliuosius pirkimus, tyrimas	35
3.3.1. Tyrimo metodai ir eiga.....	35
3.3.2. Tyrimo rezultatų apžvalga.....	37
IŠVADOS	42
REKOMENDACIJOS	44
LITERATŪROS SĄRAŠAS	45
SANTRAUKA	50
SUMMARY	51
PRIEDAI	52

ĮVADAS

Temos naujumas ir aktualumas. Viešojo sektoriaus organizacijos, vykdydamos viešuosius pirkimus, yra vieni iš stabiliausių ir patikimiausių pirkėjų verslo sektoriui, o patys viešieji pirkimai savo apimtimi yra pakankamai dideli, kad galėtų reikšmingai prisidėti prie verslo įmonių kuriamų produktų techninių savybių. Vien 2010 m. Europos valstybių valdžios sektorius išleido apie 17 proc. Europos Sąjungos (toliau - ES) bendrojo vidaus produkto (apie 2 trilijonus eurų) viešiesiems pirkimams, t. y. prekėms, paslaugoms ar darbams įsigyti (Assessment and Comparison..., 2010).

Būtent viešieji pirkimai gali labai stipriai įtakoti verslo sektoriaus produktų gamybos ypatumus. Jeigu viešojo sektoriaus organizacijos per viešuosius pirkimus kurs paklausą produktams, kurie turėtų atitikti konkrečius iš anksto nustatytus aplinkosauginius kriterijus, tai verslo įmonės, norėdamos patenkinti viešojo sektoriaus poreikius, pradės šiuos produktus gaminti laikantis visų nurodytų reikalavimų. Tokiu būdu viešasis sektorius, vykdydamas žaliuosius pirkimus, ne tik skatina verslo įmones kurti ir naudoti aplinkai nekenksmingus gaminius, bet taip pat inicijuoja aplinkai nekenksmingų prekių ir paslaugų sklaidą privačiuose pirkimuose bei didina visuomenės aplinkosauginį sąmoningumą.

ES yra suinteresuota skatinti žaliuosius pirkimus vidaus rinkoje ir jau kurį laiką ES narių valstybinis sektorius, vykdydamas viešuosius pirkimus, atsižvelgia ne tik į galutinę produkto kainą, bet ir į tam tikrus aplinkosauginius kriterijus, t. y. vykdo žaliuosius pirkimus.

Problema. Nors ES įvairiais būdais siekia skatinti žaliųjų pirkimų augimą valstybėse narėse, tačiau pačiu aukščiausiu lygiu leidžiami tik rekomendacinio pobūdžio dokumentai, kurie neįpareigoja valstybių narių vykdyti žaliųjų pirkimų ir dėl to kai kurių valstybių vidaus rinkoje visiškai neskatinama tam tikriems produktams taikyti aplinkosauginius kriterijus. Nevykdydamas žaliųjų pirkimų, viešasis sektorius nekuria paklausos „žaliems“ produktams, taigi valstybė tampa mažiau pajėgi užtikrinti šalies aplinkos apsaugą. Dažniausiai ES institucijos valstybėms narėms tik nurodo kaip koreguoti turimą teisinę bazę tam, kad jos būtų pasirengusios vykdyti žaliuosius pirkimus, tačiau konkretus kiekvienos valstybės žaliųjų pirkimų įgyvendinimo planas paliekamas pačiai šaliai. Taigi žaliųjų pirkimų skatinimas kiekvienoje valstybėje priklauso tik nuo tos šalies aukščiausių valstybinių institucijų suinteresuotumo žaliųjų pirkimų įgyvendinimo atžvilgiu.

Darbo tikslas – išanalizuoti žaliųjų pirkimų politikos įgyvendinimą Lietuvoje.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti žaliųjų pirkimų teorinius aspektus;
2. Atlikti žaliųjų pirkimų politikos apžvalgą Europos Sąjungos valstybėse;
3. Išanalizuoti žaliųjų pirkimų politikos įgyvendinimą Lietuvoje.

Hipotezė: Lietuvoje žaliųjų pirkimų politikos įgyvendinimas atsilieka nuo iškeltų tikslų.

Darbo metodai: mokslinės bei informacinio pobūdžio literatūros analizė, teisės aktų analizė, antrinė statistinių duomenų analizė, struktūruotas giluminis interviu.

Tyrimo mokslinis naujumas: žaliųjų pirkimų tematika akademinėje literatūroje analizuojama labai retai, ypač tokios srities mokslinių darbų stygius jaučiamas lietuvių kalba. Šiame magistro darbe nagrinėjama tema šiuo metu labai aktuali tiek Lietuvai, tiek kitoms pasaulio valstybėms, kadangi žalieji pirkimai netolimoje ateityje taps svaria viešųjų pirkimų dalimi, taigi rengiantis šiems artėjantiems dideliems globaliems pokyčiams, labai naudinga ir vertinga žaliųjų pirkimų tematiką išnagrinėti moksliniu lygmeniu, taip pat palyginti įvairių valstybių praktinius žaliųjų pirkimų įgyvendinimo principus. Šiame darbe pateikiami pasiūlymai, kaip valstybėms būtų galima sėkmingai skatinti žaliųjų pirkimų įgyvendinimą.

Rezultatų praktinis reikšmingumas. Šio darbo rezultatai iliustruoja praktinius žaliųjų pirkimų įgyvendinimo principus skirtingose valstybėse, taip pat identifikuojami skirtingi žaliųjų pirkimų skatinimo būdai, analizuojama kurie iš jų rezultatyviausi ir naudingiausi. Remiantis šio darbo rezultatais ir pasiūlymais galima formuoti šalies ar jų junginio (kaip ES) žaliųjų pirkimų skatinimo ir įgyvendinimo politiką. Šio darbo rezultatai taip pat reikšmingi Lietuvos žaliųjų pirkimų politiką kuriančioms ir įgyvendinančioms institucijoms, kadangi tyrimo rezultatai iliustruoja kaip perkančiosios organizacijos praktikoje vykdo žaliuosius pirkimus, su kokiomis problemomis susiduria bei kaip jos pačios siūlo didinti žaliųjų pirkimų įgyvendinimo skaičių; taigi remiantis šiais rezultatais galima koreguoti bei formuoti naujus žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programos tikslus bei priemones jiems pasiekti.

Darbo struktūra. Darbas sudarytas iš 3 skyrių. Pirmajame pateikta žaliųjų pirkimų samprata bei reikšmė, raida bei jų organizavimo teoriniai aspektai; antrajame skyriuje analizuojama bendra ES žaliųjų pirkimų politika ir stebima, kaip ji įgyvendinama atskirose ES valstybėse narėse; trečiajame skyriuje analizuojamas žaliųjų pirkimų politikos įgyvendinimas Lietuvoje.

1. ŽALIŲJŲ PIRKIMŲ TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Žaliųjų pirkimų samprata ir reikšmė

Visos viešojo sektoriaus organizacijos, planuodamos įsigyti tam tikras paslaugas, prekes ar darbus, turi sudaryti vienodas galimybes bet kuriam fiziniam ar juridiniam asmeniui tapti šių produktų tiekėju. Valstybinės įstaigos yra įpareigosos vykdyti viešuosius pirkimus, o pati pirkimo procedūra yra griežtai reglamentuota ir pirkimai turi būti vykdomi tik pagal nustatytus reikalavimus. Kaip teigiama Viešųjų pirkimų įstatyme (Viešųjų pirkimų įstatymas, 2006), perkančioji organizacija turi užtikrinti, kad atliekant pirkimo procedūras ir nustatant laimėtoją būtų laikomasi lygiateisiškumo, nediskriminavimo, abipusio pripažinimo, proporcingumo ir skaidrumo principų.

Viešieji pirkimai yra neišvengiama ir nuolatinė viešosios teisės subjektų veikla, skirta konkrečioms tikslams tenkinti (Kosmačaitė, Kuncėvičius, 2008). Viešieji pirkimai yra svarbi ekonomikos dalis, kurios bendra per šias procedūras išleidžiamų lėšų suma neretai prilygsta dešimtdaliui bendrojo šalies vidaus produkto arba daugiau kaip trečdaliui Lietuvos nacionalinio biudžeto. Kiekvienais metais viešųjų pirkimų procese vien Lietuvoje dalyvauja apie 4000 perkančiųjų organizacijų, o esamų ir potencialių tiekėjų galinčių pasiūlyti tiekti prekes, paslaugas ar atlikti darbus, yra daugiau kaip 180 tūkstančių (Informacija apie viešuosius..., 2009).

Pati viešųjų pirkimų procedūros struktūra iš esmės nesiskiria nuo privačiųjų pirkimų proceso struktūros. Tiek privataus, tiek viešojo sektoriaus pirkimuose apibrėžiamas sutarties objektas, sudaromos techninės specifikacijos ir sutartiniai prekių, paslaugų ar darbų parametrai, atrenkamas tinkamas kandidatas ir nustatomas geriausias pasiūlymas. Tačiau A. Erridge (2007) pabrėžia, jog valstybiniame sektoriuje viešieji pirkimai apima teisėtvarkos procesus, sveikatos, socialinės tarnybos, išsimokslinimo, gynybos, transporto ir aplinkos apsaugos klausimus, siekiant įgyvendinti viešosios politikos tikslus bei patenkinti pilietinę visuomenę, taigi viešojo sektoriaus organizacijų pirkimų apimtis yra daug platesnė ir įvairesnė negu privataus sektoriaus.

Siekiant kuo efektyviau bei racionaliau panaudoti valstybės biudžeto lėšas, skirtas reikiamų produktų įsigijimui, užtikrinant jų kokybę bei siekiant sudaryti pirkimo sutartis su patikimais prekių ir paslaugų tiekėjais, viešųjų pirkimų konkursų dalyviams ir jų prekėms bei paslaugoms keliami tam tikri reikalavimai, kurie būna pateikiami konkrečiam viešojo pirkimo dokumentuose (Viešieji pirkimai, 2010).

Daugelį metų viešieji pirkimai būdavo vykdomi atsižvelgiant tik į du esminius kriterijus, t. y. pasiūlymo ekonominį naudingumą ir jo atitikimą techninei specifikacijai.

Aplinkosauginiai veiksniai buvo daug mažiau vertinami, dažnai viešųjų pirkimų metu į juos visiškai nebūdavo atsižvelgiama. Tačiau pastaruoju metu imta suvokti, jog ekonomiškai naudingiausias sprendimas turi būti grindžiamas ir gaminio ilgaamžiškumu, taip pat ir jo ar paslaugos daromu poveikiu aplinkai ('Green' versus 'Sustainable'..., 2011). Imta suvokti, jog maža produkto kaina nebūtinai rodo, jog šis produktas bus ekonomiškai naudingiausias, kadangi pirkimo pasiūlyme nėra nurodyta, jog šiam gaminiui virtus atlieka, jo sutvarkymas kainuos brangiau, ar, kad jo pagaminimas daro didelį neigiamą poveikį aplinkai. Kai kuriais atvejais „žalieji“ produktai gali kainuoti brangiau negu įprastos prekės, paslaugos ar darbai, tačiau šiuo atveju būtina atsižvelgti į tai, kad vien tik kaina negali įtakoti pasirenkamo produkto, būtina aplinkosauginius kriterijus išskirti kaip atskirus ir lygiaverčius kainos kriterijui (Frequently Asked Questions..., 2012).

Europos Komisija žaliuosius pirkimus apibrėžia kaip procesą, „kai valdžios institucijos siekia pirkti prekių, paslaugų ir darbų, per visą būvio ciklą darančių mažesnę poveikį aplinkai, palyginti su tokios pat paskirties prekėmis, paslaugomis ir darbais, kurie įprastai būtų perkami“ (Komisijos komunikatas, Viešieji..., 2008).

Žaliasis pirkimas – tai toks viešasis pirkimas, kai perkančioji organizacija į viešojo pirkimo sąlygas įtraukia tam tikrus aplinkosauginius kriterijus. Šio pirkimo laimėtojas nustatomas ne tik pagal produkto kainą ir kokybę, bet ir daromą mažesnę poveikį aplinkai vienoje, keliose ar visose produkto būvio fazėse (Nacionalinė žaliųjų pirkimų..., 2007). Lietuvoje žaliuoju pirkimu vadinamas toks pirkimas, kai perkančioji organizacija į viešojo pirkimo sąlygas įtraukia bent minimalius Aplinkos ministerijos patvirtintus aplinkosaugos kriterijus.

Žaliojo pirkimo tikslas yra įsigyti produktą, kuris, palyginus su tokią pačią funkciją atliekančiu produktu, pasižymi tuo, jog jam pagaminti, paslaugai teikti ar darbams atlikti yra sunaudojama mažiau gamtos išteklių ir mažiau teršiama aplinka. Paprastai viešojo pirkimo dokumentuose yra įrašomi ekonomiškai išmatuojami kriterijai, kad vėliau būtų galima nesunkiai įvertinti ir atrinkti ekonomiškai naudingiausią pasiūlymą, tačiau žaliųjų pirkimų pasiūlymų vertinimas yra daug sudėtingesnis, nes būtina atsižvelgti ne tik į kainą, bet ir įvertinti prekės valdymo ir jos šalinimo išlaidas. Todėl iš pirmo žvilgsnio brangesnis produktas, įvertinus visas būsimas išlaidas, daugeliu atvejų tampa ekonomiškai pigesnis (Žalieji pirkimai – tausojančiams..., 2008).

Viešasis pirkimas vadinamas „žaliuoju“, jei prekės, paslaugos ar darbų pirkimas pasižymi tuo, kad:

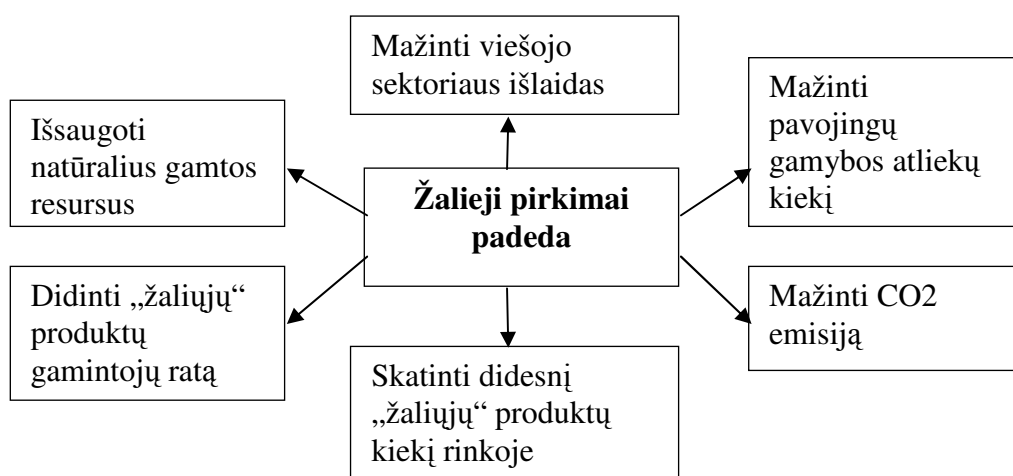
1. įsigyjamai prekei gaminti, paslaugai teikti ar darbams atlikti sunaudojama mažiau gamtinių išteklių ir mažiau teršiama aplinka;

2. įsigyjamai prekei gaminti ir naudoti, paslaugai teikti ar darbams atlikti suvartojama mažiau energijos, naudojami atsinaujinantys, ekologiški energijos ištekliai;
3. įsigyjama prekė turi mažiau arba visiškai neturi pavojingų, toksinių ir aplinkos apsaugos požiūriu kenksmingų medžiagų;
4. įsigyjama prekė tvirta, ilgaamžė, funkcionali, neteršia aplinkos ir nepavojinga sveikatai;
5. įsigyjama prekė tinkama naudoti daugiau nei vieną kartą;
6. įsigyjamai prekei virtus atlieka, ji bus tinkama perdirbimui ar antriniam panaudojimui (Žalioji pirkimas: kas..., 2007).

Taigi, žaliųjų produktų pavyzdžiais galėtų būti energiją taupantys kompiuteriai ir kita biuro įranga, perdirbtas popierius, aplinkai mažiau kenksmingi automobiliai, įskaitant ir viešąjį transportą, ekologiškas maistas, iš atsinaujinančių energijos šaltinių gaunama elektros energija ir t. t.

Viešieji pirkimai yra svarbūs socialinei ir ekonominei visos ES, taip pat ir Lietuvos, raidai, jie gali suformuoti gamybos ir vartojimo tendencijas, o didesnė „žalesnių“ prekių paklausa valdžios įstaigose gali sukurti arba išplėsti mažiau aplinkai kenksmingų produktų ir paslaugų rinkas ir paskatinti bendroves kurti ir taikyti aplinkosaugines technologijas (Pranešimas perkančiosioms organizacijoms..., 2011).

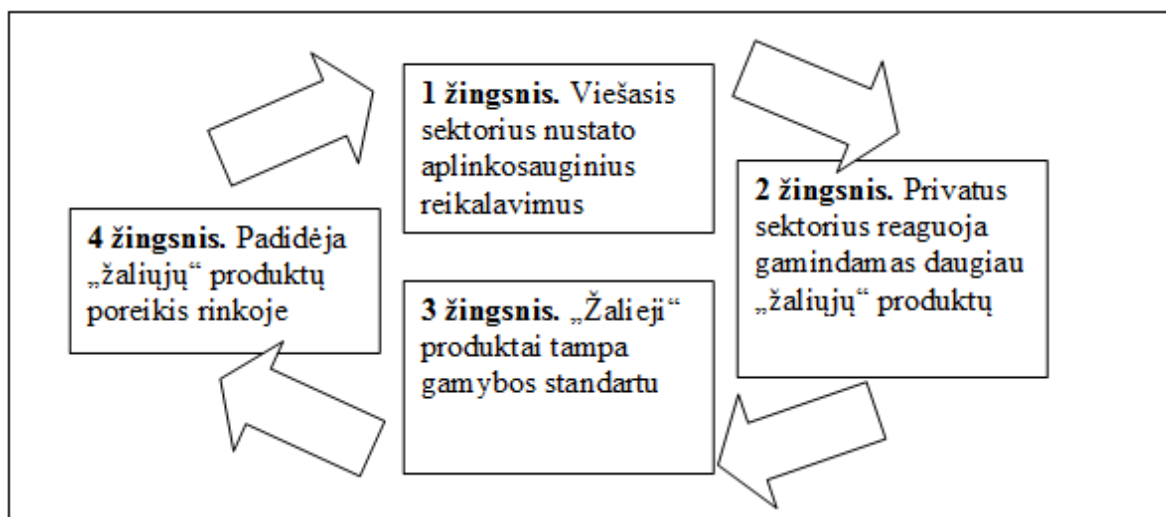
Žaliųjų pirkimų naudą iliustruoja 1 pav., kuriame nurodoma, jog žalieji pirkimai padeda mažinti bei efektyviau naudoti viešojo sektoriaus išlaidas, mažinti pavojingų gamybos atliekų bei anglies dioksido (toliau – CO₂) emisijos išmetimo į aplinką kiekį, taip pat išsaugomi natūralūs gamtos resursai bei skatinamas didesnis „žaliųjų“ produktų kiekis rinkoje ir didėja šių produktų gamintojų skaičius.

1 pav. Žaliųjų pirkimų nauda (Burja, 2010)

Valstybės, savivaldybių bei kitų valstybinių institucijų viešieji pirkimai yra pakankamai dideli, kad savo perkamąja galia galėtų reikšmingai prisidėti prie didesnio nekenksmingų aplinkai prekių ir paslaugų pirkimo ir vartojimo (Viešųjų pirkimų tarnybos..., 2007). Į viešųjų pirkimų procedūrą įtraukiant ir aplinkosauginių kriterijų, įmonės bus skatinamos kurti ir praktikoje naudoti produktus, darančius mažesnę neigiamą poveikį aplinkai, kurie palaipsniui taps nauju standartu visoje rinkoje (Benefits of Green..., 2010).

Žaliųjų pirkimų įtaką visai rinkai puikiai iliustruoja 2 pav., kuriame nurodyta, jog visų pirma viešasis sektorius, vykdydamas žaliuosius pirkimus, nustato aplinkosauginius standartus tam tikriems produktams, dėl to privatus sektorius, norėdamas atitikti šiuos keliamus reikalavimus, pradeda gaminti produktus, atsižvelgdamas į viešojo sektoriaus nustatytus kriterijus. Kadangi keičiasi pats gamybos procesas, šie produktai pamažu tampa standartu, jie atsiranda ir įsitvirtina rinkoje. Tuomet viešasis sektorius gali nustatyti naujus, griežtesnius aplinkosauginius standartus konkrečioms produktų grupėms, ir taip visas tolimesnis veiksmų ciklas kartojasi.

2 pav. Žaliųjų pirkimų poveikis rinkai (Benefits of Green..., 2010)

Vykdamas žaliuosius pirkimus galima pasiekti, kad, pavyzdžiui, būtų pagaminamas didesnis kiekis produktų, kurių sudėtyje yra perdirbtų medžiagų, dėl to pradėtų mažėti sąvartynų. Mažesnis sąvartynų skaičius valstybei suteiktų ekonominės ir aplinkosauginės naudos, sumažėtų į atmosferą išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis ir pan. O kadangi verslo sektorius pradėtų gaminti produktus pagal viešojo sektoriaus nurodytus aplinkosauginius kriterijus, tikėtina, jog šie produktai atsидurs ir paplis visoje rinkoje.

Taigi, vykdamas žaliuosius pirkimus stengiamasi ne tik sumažinti aplinkai daromą neigiamą poveikį, tačiau siekiama pakeisti visos rinkos ekonomikos grandinės įpročius.

Aplinkosauginių technologijų kūrimas bei pritaikymas yra potencialiai naudinga niša, galinti atverti didžiules galimybes verslo sektoriui.

Europos Komisijos nuomone, spartesnis žaliųjų pirkimų įgyvendinimas galėtų padidinti Europos pramonės konkurencingumą, nes būtų skatinamos aplinkosauginių technologijų srities naujovės. Šis sektorius pripažintas kaip labai sparčiai augantis ir jame Europa jau pirmauja pasaulyje. Tyrimais yra įrodyta, kad ekonomiškų žaliųjų viešųjų pirkimų potencialas yra labai didelis, ypač sektoriuose, kuriuose „žalieji“ produktai nėra brangesni už jų „nežaliuosius“ atitikmenis (atsižvelgiant į viso produkto būvio ciklo sąnaudas). Taip pat, kadangi „žalesnės“ prekės vertinamos atsižvelgiant į visą jų būvio ciklą, žalieji viešieji pirkimai turės įtakos visai tiekimo grandinei ir paskatins taikyti „žaliuosius“ standartus privačiuosiuose pirkimuose (Komisijos komunikatas, Viešieji..., 2008). Taigi, tausėsnis gamtinių išteklių ir žaliavų naudojimas naudingas ne tik aplinkai bet ir visai ekonomikai.

Dabartiniu metu pasauliniu lygmeniu afišuojama, jog tolimesnė kiekvienos valstybės ar jų sąjungos ekonominė, socialinė ir politinė plėtra turi būti gerai apsvaistyta, planuojama, turinti ilgalaikę strateginę viziją, kitaip tariant, ji turi būti darni. Darnios plėtros koncepcijos pagrindą sudaro trys lygiaverčiai komponentai – aplinkosauga, ekonominis ir socialinis vystymasis. Darnioji plėtra apima daugelį politikos sričių, taip pat ir viešųjų pirkimų politiką. Viešieji pirkimai, kuriuos vykdanat atsižvelgiama į visus tris darniosios plėtros komponentus, vadinami darniaisiais viešaisiais pirkimais. Šiais viešaisiais pirkimais siekiama užtikrinti, kad perkami produktai kuo mažiau neigiamai veiktų aplinką ir kuo daugiau prisidėtų prie pozityvaus socialinio vystymosi bei etinių klausimų sprendimo. Darniųjų pirkimų sąvoka yra daug platesnė, juos vykdanat atsižvelgiama į aplinkosaugą, ekonominę ir socialinę vystymąsi, tuo tarpu žalieji pirkimai yra tik viena iš darniųjų viešųjų pirkimų dalių, kadangi apima daugiausiai tik aplinkosauginius kriterijus (Viešieji pirkimai, 2009). Taigi, siekiant pereiti prie darnių viešųjų pirkimų įgyvendinimo, visų pirma reiktų pradėti vykdyti žaliuosius pirkimus.

Apibendrinant galima teigti, jog žalieji pirkimai užima svarbų vaidmenį siekiant įgyvendinti globalius aplinkos taršos mažinimo uždavinius, kadangi per šiuos pirkimus verslo sektorius yra skatinamas kurti ir plėtoti naujas „žalesnes“ technologijas, taigi eliminuojamos daugelio produktų aplinkai kenksmingos techninės savybės ir tikimasi, jog šie produktai pamažu taps standartu rinkoje. Taigi, žalieji pirkimai yra svarbūs socialinei ir ekonominei visos ES, taip pat ir Lietuvos, raidai, kadangi jie gali įtakoti formuoti gamybos ir vartojimo tendencijas.

1.2. Žaliųjų pirkimų raida

J. Ruževičius (2009) teigia, jog globalioms ekologinėms problemoms spręsti nepakanka tik kai kurių valstybių aplinkosauginės veiklos – reikia suvienytų ir koordinuotų visų šalių ir tarptautinių organizacijų pastangų. Būtent dėl to, žaliuosius pirkimus skatinti turėtų ne atskiros valstybės, tačiau tai turi būti daroma pačiu aukščiausiu viršnacionaliniu lygmeniu.

Apie pasaulinių aplinkosauginių problemų sprendimo būtinumą tarptautiniu lygmeniu buvo pradėta svarstyti jau daugiau nei prieš dvidešimt metų.

Jau 1992 m. Rio de Žaneiro konferencijoje buvo kalbėta apie tai, jog valstybės turėtų bendromis jėgomis palaipsniui atsisakyti neatsinaujinančios gamybos ir vienkartinio vartojimo. Buvo nutarta, jog kiekviena valstybė turi sukurti strateginę aplinkosaugos politiką, kuri jungtų tolesnį visų ūkio šakų ir teritorijų plėtros planavimą. (IGPN and Green..., 2006). Šią deklaraciją, kartu su kitomis šalimis, 1992 m. pasirašė ir Lietuva.

2001 m. ES Vadovų taryba priėmė ES darnios plėtros strategiją, kurios pagrindu Lisabonos strategija papildyta aplinkos sritimi. Šiuose iniciatyviniuose dokumentuose ypatingai didelė reikšmė suteikta ir žaliesiems pirkimams, kurie buvo įvardinti kaip darnųjų viešųjų pirkimų dalis (Lietuvos viešųjų pirkimų..., 2007).

2002 m. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO) priėmė rekomendaciją dėl žaliųjų viešųjų pirkimų. Po pasaulio aukščiausiojo lygio susitikimo Johanesburge tvariosios plėtros klausimais (2002 m. rugsėjo mėn.) buvo sukurta Marakešo darbo grupė darnųjų viešųjų pirkimų klausimams spręsti, kurios tikslas yra skleisti šių pirkimų praktiką. Nuo 2002 m. žaliųjų viešųjų pirkimų politika pradėta aktyviai įgyvendinti daugelyje EBPO šalių (JAV, Japonijoje, Kanadoje, Australijoje ir Pietų Korėjoje) bei sparčiai besivystančiose šalyse (pvz., Kinijoje, Tailande ir Filipinuose).

2003 m. Europos Komisijos komunikate dėl integruotos produktų politikos valstybėms narėms buvo rekomenduota iki 2006 m. pabaigos parengti nacionalinius žaliųjų pirkimų veiksmų planus, o 2004 m. kovą buvo priimtos dvi Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos, kurios nurodo galimybes įtraukti aplinkosaugos reikmes į technines specifikacijas, atrankos ir sutarčių sudarymo kriterijus bei sutarties vykdymo sąlygas (Žalieji pirkimai – pagal..., 2011).

2006 m. ES tvariosios plėtros strategijoje nustatytas politikos uždavinys iki 2010 m. užtikrinti, kad vidutiniai ES žaliųjų viešųjų pirkimų rodikliai atitiktų 2006 m. geriausiai žaliųjų pirkimų įgyvendinime pasirodžiusių valstybių narių rodiklius (Komisijos komunikatas, Viešieji ..., 2008).

Apibendrinant galima teigti, jog šiuo metu žaliuosius pirkimus vykdo daugelis pasaulio valstybių, kurias vienija tokios didelės organizacijos kaip Ekonominio bendradarbiavimo ir

plėtos organizacija, Europos Sąjunga, Jungtinių Tautų organizacija bei kitos. Lietuva, būdama dalies tarptautinių organizacijų pilnaverte nare, taip pat įpareigota imtis tam tikrų veiksmų, vedančių link tinkamo žaliųjų pirkimų įgyvendinimo. Vykdydamos žaliuosius pirkimus valstybės puikiai prisideda prie bendrų uždavinių - griežtinti aplinkosauginius reikalavimus, skatinti „švaresnes“ technologijas, inicijuoti didesnę „žaliųjų“ produktų atsiradimą rinkoje ir skatinti jų vartojimą. Galima teigti, jog žaliųjų pirkimų skatinimu labai suinteresuota ES ne tik dėl to, jog taip prisidedama prie aplinkos taršos mažinimo bei tausnesnio gamtos išteklių naudojimo, tačiau ne mažiau svarbus faktorius yra tai, jog vykdydant žaliuosius pirkimus būtų kuriamos naujos aplinkosauginės technologijos, dėl ko vėliau didėtų visas Europos pramonės konkurencingumas.

1.3. Žaliųjų pirkimų įgyvendinimo teorinės prielaidos

Viešojo sektoriaus organizacijoms norint nuo įprastų viešųjų pirkimų pereiti prie žaliųjų pirkimų organizavimo ir vykdymo paprastai nereikia jokių perkančiosios institucijos struktūrinių pokyčių. Norint pradėti vykdyti žaliuosius pirkimus reikia tik tam tikro strateginio planavimo: surengti atitinkamą perkančiosios institucijos personalo mokymą, užtikrinti su aplinka susijusios informacijos prieinamumą ir nustatyti prioritetus, taikytinus sprendžiant, kokias sutartis labiausiai tinka daryti „žalesnes“. Atlikusi visa tai, perkančioji institucija galės tinkamai organizuoti žaliuosius pirkimus (Perkant „žaliai“, 2005).

Žaliųjų pirkimų organizavimas nuo įprastų viešųjų pirkimų organizavimo skiriasi tuo, jog žaliųjų pirkimų metu į pirkimo sąlygas yra įrašomi tam tikri aplinkosauginiai kriterijai, kuriuos turi atitikti konkurse dalyvaujantys subjektai.

Žaliojo pirkimo metu aplinkosaugos kriterijai gali būti įtraukti į šiuos pirkimo etapus:

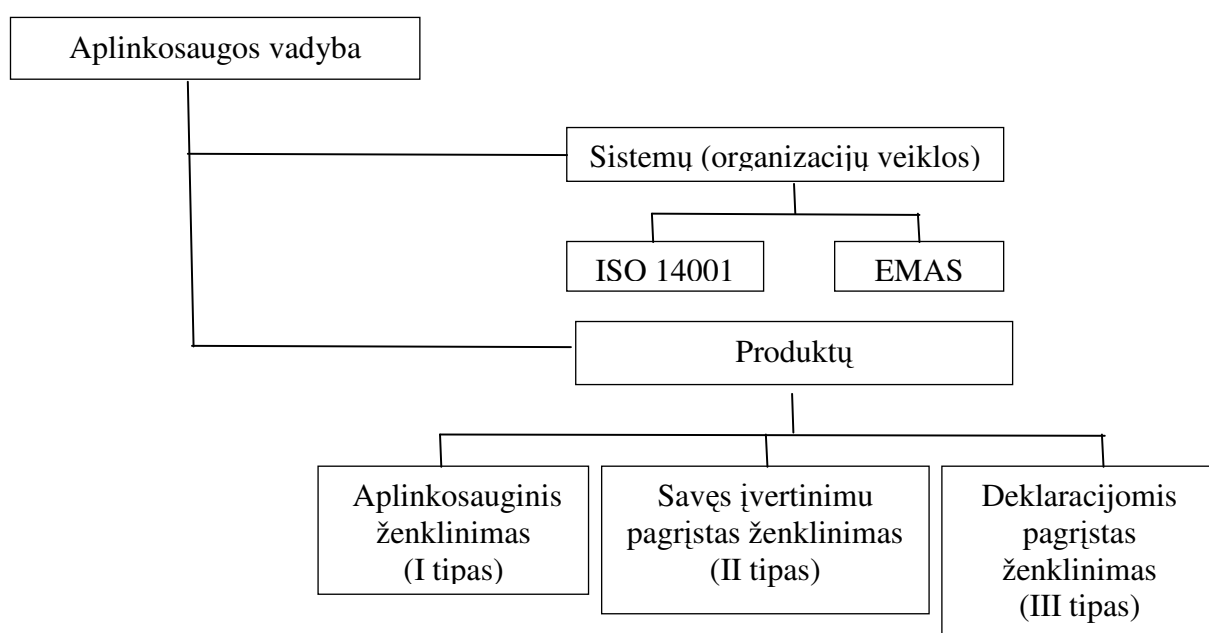
1. Pirkimo objekto apibūdinimą;
2. Techninės specifikacijos rengimą;
3. Minimalių tiekėjų kvalifikacijos reikalavimų nustatymą;
4. Pirkimo sutarties pagrindinių sąlygų rengimą (jas numatant jau pirkimo dokumentuose);
5. Tiekėjų pateiktų pasiūlymų vertinimą (Žaliųjų viešųjų pirkimų..., 2009).

Taigi, perkančiosios organizacijos gali detalai apibūdinti kokiomis techninėmis savybėmis turi pasižymėti perkamas objektas, tačiau taip pat įmanoma, jog tiekėjams būtų keliami sąlyga atitikti tam tikrus kvalifikacinius reikalavimus.

Nuo praėjusio šimtmečio devintojo dešimtmečio pabaigos Europos Sąjungoje pradėtos taikyti specialios bendros visoms valstybėms savanoriškos įmonių aplinkosaugos priemonės,

tokios kaip aplinkosauginis ženklavimas ir aplinkosaugos vadybos standartai, kurių reikalavimai papildo privalomus valstybių institucijų reglamentuojamus aplinkosaugos reikalavimus. Tai buvo nuspręsta įgyvendinti dėl to, jog valstybės suprato, kad tradiciniai aplinkosaugos kontrolės būdai ir valstybinis reguliavimas, pagrįstas griežtais administraciniais metodais ir prievarta, nepajėgūs užtikrinti stabilios ekologinės padėties. Todėl tapo labai svarbu pasiekti, kad pačios įmonės nuolatos gerintų savo veiklą aplinkos apsaugos srityje (Ruževičius, 2009).

Europos Sąjungoje šiuo metu yra pripažįstamos šios aplinkos vadybos sistemos: sistemų (organizacijų veiklos) aplinkosaugos vadyba ir produktų aplinkosaugos vadyba. Savanoriškų aplinkosaugos vadybos priemonių tarptautinė sistema apibendrinta 3 pav.

3 pav. Aplinkosaugos vadybos priemonės (Ruževičius, 2009)

Kaip matoma iš 3 pav., įstaigos gali taikyti aplinkosaugos vadybą visai savo veiklai arba tik tam tikriems produktams. Pirmu atveju įstaigos deklaruoja, jog visa jų veikla, investicijos ir pati organizacijos filosofija yra nukreipta į aplinkosaugos problemų mažinimą. Tokiu atveju, jei įstaiga atitinka tarptautinio standarto ISO 14001 ar Europos Bendrijos aplinkosaugos vadybos ir audito sistemos EMAS reikalavimus, ji savo veiklą gali sertifikuoti. Antru atveju, norėdamos sertifikuoti tik tam tikrus savo gaminamus produktus, įmonės gali naudoti produktų ženklavimą, kuris yra trijų skirtingų tipų.

Toliau bus aptariamoms minėtoms galimos aplinkosaugos vadybos priemonės.

1.3.1. Organizacijų veiklos aplinkosaugos vadyba

Sertifikuota organizacijos Aplinkosaugos vadybos sistema yra tarsi savotiškas organizacijos aplinkosauginis prekinis ženklas, parodantis, kad organizacija siekia aukšto aplinkosaugos veiksmingumo, savanoriškai pasirenka aplinkosaugos priemones, kurios užtikrina didesnę aplinkosaugos veiksmingumą nei reikalaujama teisiniuose reikalavimuose, be to, į aplinkos apsaugos veiklą įtraukia visus organizacijos darbuotojus ir geranoriškai keičiasi aplinkosaugine informacija su visomis suinteresuotomis pusėmis (Aplinkosaugos vadybos sistemos..., 2010).

Aplinkosaugos vadybos sistema yra organizacijos vadybos sistemos dalis, kuri apima organizacinę struktūrą, veiklos planavimą, procedūras, procesus ir išteklius aplinkosaugos politikai plėtoti, įgyvendinti, analizuoti ir palaikyti. Įstaigai įdiegus aplinkosaugos vadybos sistemą, ji gali pati valdyti trumpalaikius ir ilgalaikius savo kuriamų produktų, paslaugų bei procesų poveikius aplinkai.

Organizacijos, atitinkančios nustatytus aplinkosaugos vadybos sistemos reikalavimus, gali savo veiklą sertifikuoti tarptautiniu standartu ISO 14001 ar Europos Bendrijos aplinkosaugos vadybos ir audito sistema EMAS.

ISO 14001 yra tarptautinis standartas, kuris gali būti taikomas bet kokio tipo ir dydžio organizacijai net ir esant skirtingoms geografinėms, socialinėms, kultūrinėms sąlygoms. Šiuo standartu įmanoma sertifikuoti daugiau nei 40 veiklos sričių. ISO 14001 standartas skirtas įstaigai, kuri nori:

- ▲ įgyvendinti, palaikyti ir tobulinti aplinkosaugos vadybos sistemą;
- ▲ užtikrinti, kad ji atitiktų pačių suformuotą aplinkosaugos politiką, pasiryžti įvykdyti reikalavimus ir viešai demonstruoti atitikimą;
- ▲ užtikrinti atitikimą aplinkosaugos įstatymams ir teisinėms normoms;
- ▲ siekti, kad aplinkosaugos vadybos sistemą sertifikuotą išorinė organizacija (Ruževičius, 2009).

ISO 14001 standartas nurodo, jog tam tikra organizacija įgyvendina nustatytus valdymo sistemos elementus, siekdama savo užsibrėžtų tikslų aplinkos apsaugos sityje. Praktiškai tai reiškia organizacijos gamybos procesų, produktų ir paslaugų poveikio aplinkai mažinimą (ISO 14001, 2011)

ISO 14001 aplinkos vadybos sistema įgalina įmonę maksimaliai tiksliai valdyti poveikį aplinkai, ji padeda įmonei sistemingai vykdyti veiklą, atitinkant teisinius reikalavimus, gauti ekonominę naudą mažinant žaliavų ir energijos sąnaudas, tuo pat metu minimizuojant poveikį aplinkai (ISO 14001 – aplinkos..., 2011).

Lyginant su kitomis aplinkosaugos vadybos sistemomis, ISO 14001 pranašumas yra tai, kad jis yra pripažįstamas pasauliniu mastu, yra aiškiai nustatyti sertifikavimo kriterijai ir atliekamas nepriklausomas standartizuotas auditas (Ruževičius, 2009).

Europos Sąjungos aplinkosaugos vadybos ir audito sistema (EMAS – angl. The EU Eco-Management and Audit Scheme) – tai sistema, skirta įmonėms ir kitoms organizacijoms, kurios pageidauja išsipareigoti vertinti, valdyti ir gerinti savo aplinkosaugos veiksmingumą (EMAS – aplinkosaugos vadybos..., 2010). Dalyvaudama EMAS projektuose bendrovė išsipareigoja vertinti ir gerinti savo aplinkosaugos programą ir teikti apie tai visą reikiamą informaciją visuomenei. Šią aplinkosaugos vadybos ir audito sistemą gali įdiegti visos visuomeninės ar privačios organizacijos, veikiančioms Europos Sąjungoje ar Europos ekonominėje erdvėje – Islandijoje, Lichtenšteine ir Norvegijoje (What is EMAS, 2012).

EMAS reglamentas organizacijoms kelia tokius reikalavimus:

- privaloma aplinkos apsaugos būklės analizė;
- vertinimo kriterijai turi būti prieinami visuomenei;
- darbuotojų dalyvavimas nustatant aplinkosaugos tikslus;
- tiekėjai ir subrangovai taip pat turi tenkinti aplinkosaugos politikos reikalavimus;
- aplinkosaugos auditas atliekamas ne rečiau nei kas trejus metus;
- siūloma naudoti aplinkos apsaugos veiksmingumo indikatorius;
- vieša organizacijos aplinkosaugos veiksmingumo ataskaita (Ruževičius, 2009).

Bendroju požiūriu EMAS turi tokį pat aplinkosaugos sistemos kūrimo ciklą kaip ir ISO 14001, kadangi panašūs aplinkosaugos politikos, vadybos sistemos, veiklos programos ir audito reikalavimai. Pagrindinis skirtumas tarp EMAS ir ISO 14001, yra tas, kad pagal EMAS modelio reikalavimus yra privalomas įmonės vadovybės aplinkosaugos pareiškimo (deklaracijos) patvirtinimas. Šis pareiškimas yra organizacijos ataskaita apie pramonės objekto aplinkosauginę būklę – reikšmingų aplinkosaugos problemų įvertinimas, duomenys apie taršos emisiją, atliekų susidarymą, žaliavų, energijos ir vandens suvartojimą, triukšmo lygį ir kt. Šį pareiškimą įvertina notifikuota (akredituota) įstaiga ir tik tuomet, kai šios įstaigos sprendimas teigiamas, įmonė įregistruojama EMAS registre (Ruževičius, 2009).

1997 m. Europos Komisija pripažino, kad ISO 14001 ir EMAS atitinkami reikalavimai dėl aplinkos apsaugos vadybos sistemos yra beveik ekvivalentiški, tačiau Europos Sąjungos aplinkosaugos vadybos ir audito sistema (EMAS) reikalauja šiek tiek daugiau. Taigi, ISO standartai yra tarsi pakopa į EMAS, ir įmonė, turinti pagal ISO sertifikuotą aplinkos apsaugos sistemą, nesunkiai galės atitikti EMAS reikalavimus (Įstojus į ES..., 2002).

Aplinkosaugos vadybos sistemų įtraukimas į viešojo pirkimo sąlygas – tai darnaus vystymosi siekis, gerinant išteklių naudojimo efektyvumą, mažinant aplinkos taršą drauge

gerinant šalies ekonominio ir socialinio vystymosi rodiklius (Aplinkosaugos vadybos sistemos..., 2010). Taigi, per žaliuosius pirkimus, nustatydamą įstaigoms reikalavimus atitikti tam tikrus kriterijus, valstybė skatins verslo organizacijas diegti EMAS ar ISO 14001 aplinkosaugos vadybos sistemas, dėl ko turėtų sumažėti daromas neigiamas poveikis aplinkai bei daug sparčiau kuriamos ir naudojamos pramoninės aplinkosauginės technologijos.

1.3.2 Produktų aplinkosaugos vadyba

Vykdamą viešuosius pirkimus į pirkimo sąlygas yra įtraukiamos perkamą produktą apibūdinančios techninės charakteristikos. Žaliųjų pirkimų atveju, techninės charakteristikos papildomos aplinkosauginiais kriterijais ir perkančioji organizacija reikalauja tiekėjų įrodyti, jog jų siūlomi produktai atitinka konkrečius keliamus aplinkosaugos kriterijus. Tokiu atveju tiekėjai, siekdami įrodyti, jog jų kuriami produktai atitinka nustatytus ir patvirtintus tarptautinius ar nacionalinius reikalavimus tam tikroms produktų grupėms, savo gaminius gali paženklinti aplinkosauginiais ženklais.

Aplinkosauginis ženklėjimas – tai gaminių ar paslaugų, mažiau žalingų aplinkai ir žmonių sveikatai nei kiti tos pačios grupės produktai, sertifikavimas. Ekologinių ženklų naudojimas yra lengviausias aplinkos apsaugos kriterijų taikymo būdas, kadangi šie ženklai padeda identifikuoti prekes, kurios atitinka tam tikrus nustatytus aplinkosauginius kriterijus (Aplinkosauginis ženklėjimas, 2007). Ekologinis gaminių ženklėjimas nėra privalomas. Patys gamintojai, importuotojai ar pardavėjai gali nuspręsti sertifikuoti savo produktus.

Aplinkosauginis ženklėjimas – tai įrodymas, kad gaminį projektuojant, gaminant, vartojant ar jam virtus atlieka, jį utilizuojant, naudojamos tokios žaliavos ir tokie technologiniai procesai, kurių metu susidarytų kuo mažesnės emisijos į orą, vandenį, dirvožemį bei galimai mažesnis atliekų kiekis ir kad pagaminti gaminiai kuo mažiau kenktų žmonių sveikatai ir aplinkai. Produktų aplinkosauginis ženklėjimas yra siekimas kuo taupiau panaudoti gamtinius išteklius, panaudoti švaresnes gaminių gamybos technologijas bei sukurti gaminius, kurie eksploatacijos metu naudotų kuo mažiau elektros energijos (Aplinkai nepavojingo gaminio..., 2010).

Tarptautinė Standartizacijos Organizacija (ISO) yra nustačiusi tris pagrindinius savanoriško produktų ženklėjimo tipus:

- I tipas – savanoriška, pagrįsta daugialypių kriterijumi programa, kai trečioji šalis suteikia licenciją tam tikrus produktus ženklinti, taip nurodamą, kad konkreti produkcija yra ekologiška visais jos gamybos ar kūrimo etapais. Šio tipo ženklai vadinami ekologiniais ženklais ar eko-ženklais.

- II tipas – informaciniai, deklaracinio pobūdžio savaimiai aplinkosauginiai pareiškimai, kurių nepatvirtina trečioji šalis. Nuosavos deklaracinės žymos dažnai vadinamos pirmos šalies ženkliniu, nes ženklo patikimumas nėra patvirtinamas nepriklausomos organizacijos. Tai dažniausiai tam tikra informacija apie kažkurį vieną produkto poveikio aplinkai aspektą, pavyzdžiui, energijos vartojimo efektyvumą arba gamybą iš palankesniu aplinkai būdu išgautų žaliavų ir pan.

- III tipas – savanoriškos programos, kurios apima produkto kiekybinius aplinkosauginius kriterijų duomenis, kurie vertinami trečiosios šalies, stebint gaminio būvio ciklą, kai ekologinio ženklo licenciją išduoda irgi trečioji šalis (tai gali būti ta, kuri vertina gaminio būvio ciklą, arba kita). Tai standartizuoto turinio aplinkosauginės žymos (energijos žyma, žemės ūkio žyma ir kt.). Žymoje tik pateikiama informacija apie pagrindinius poveikius aplinkai bei kita su aplinkos apsauga susijusi informacija, o teisė vertinti gaminio kokybę aplinkos apsaugos požiūriu paliekama pačiam vartotojui (Aplinkosauginis ženklavimas, 2007), (Pasaulinis ekologinio ženklinimo..., 2009), (Ekologiniai ženkliai, 2010).

Pats pirmasis aplinkosauginis gaminių ženklas buvo „Žydrasis angelas“, jis buvo pradėtas naudoti 1977m. Vokietijoje. Aplinkai nepavojingo gaminio ženklo grafiniu simboliu buvo pasirinktas Jungtinių tautų grafinis simbolis - stilizuota žmogaus figūrėlė, apipinta laurų vainiku (žr. 1 priedas) (Aplinkai nepavojingo gaminio..., 2010). „Žydrasis angelas“ ir dabar išlieka vienu populiariausiu aplinkosaugos ženklu, jis naudojamas daugiau nei 80 produktų kategorijų (daugiau nei 10 000 konkrečių prekių rūšių), išskyrus maisto produktus ir medikamentus, ženklavimui.

Kiek vėliau nacionalinius gaminių aplinkosauginius ženklus pradėjo naudoti ir kitos Europos šalys: Austrija, Prancūzija, Olandija, Čekija, Kroatija, Estija. 1991 m. Šiaurės šalių Ministrų Taryba (kurią sudaro Suomijos, Švedijos, Norvegijos, Islandijos bei Danijos ministrai) priėmė sprendimą dėl bendro transnacionalinio aplinkosauginio ženklo sistemos sukūrimo, kurio grafiniu simboliu buvo pasirinktas stilizuotas gulbės atvaizdas (žr. 1 priedą) (Aplinkai nepavojingo gaminio..., 2010). Tai pirmasis pasaulyje aplinkosauginis ženklas, galiojantis ne vienoje valstybėje. Šiaurės Europos Baltoji Gulbė ir dabar išlieka vienu dažniausiai naudojamų aplinkosauginių ženklų Europoje.

1992 m. Europos Ekonominės Bendrijos Taryba priėmė sprendimą dėl Bendrijos ekologinio ženklo įsteigimo, kurio grafinis simbolis yra stilizuotas gėlės atvaizdas apsuptas žvaigždžių, simbolizuojančių valstybes priklausančias Europos ekonominei bendrijai (žr. 1 priedą). Dėl šio aplinkosauginio ženklo kriterijų buvo susitarta Europos mastu, jis pripažįstamas visose Europos Sąjungos valstybėse narėse, taip pat ir Norvegijoje, Islandijoje bei Lichtenšteine (What is ecolabel?, 2011).

Plačiai paplitęs ir „Energy star“ ženklas (žr. 1 priedą) - tai gaminių, pasižyminčių energijos efektyvumu ir taupymu ženklas. Europos Sąjungos šalyse energijos efektyvumo ženklas suteikiamas būtinoms prekėms, remiantis jų energijos vartojimo efektyvumu (Populiariausi aplinkosauginiai ženklai, 2009).

„Žydrasis angelas“, „Šiaurės Europos Baltoji Gulbė“, Europos Sąjungos ekologinis ženklas ir „Energy star“ ženklas – yra labiausiai pasaulyje žinomi ir paplitę ekologiniai ženklai, tačiau beveik kiekviena valstybė turi sukūrusi nacionalinę produktų aplinkosauginio ženklinimo emblemą. Produktų gamintojams ar importuotojams sudaroma galimybė rinktis – savo gaminiams siekti suteikti atskiros valstybės ar transnacionalinį aplinkai nepavojingo gaminio ženklą, atsižvelgiant į tai, kurioje šalyje bus daugiausiai parduodama aplinkosauginiu ženklu paženklintų gaminių, kadangi tiek ženklo suteikimo procedūra, tiek ir jo naudojimas yra apmokestinami (Aplinkai nepavojingo gaminio..., 2010).

1996 m. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija taip pat sukūrė aplinkai nepavojingo gaminio ženklo suteikimo sistemą. Buvo sukurtas ir ženklo grafinis simbolis – „vandens lelija“ (žr. 1 priedą), skirtas žymėti aplinkai nepavojingus ne maisto gaminius. Ženklo suteikimo kriterijai parengti pagal atitinkamus Europos Sąjungos Komisijos reikalavimus, tačiau, Lietuvos rinkoje taip ir nėra nė vieno gaminio paženklinto Vandens lelijos ženklu (Populiariausi aplinkosauginiai ženklai, 2009).

Vykdam žaliuosius pirkimus jų reikalavimuose draudžiama nurodyti produktą sertifikuojančius ženklus, todėl į pirkimo sąlygas dažniausiai įrašomi ženklo standartą atitinkantys kriterijai. Tam dažniausiai panaudojami tokių pasaulyje gerai žinomų ir naudojamų ženklų, kaip Europos Sąjungos ekologinio ženklo „Gėlės“, Šiaurės šalių „Gulbės“, Vokietijos „Mėlynojo angelo“ ar „Energy star“ kriterijai (Žalieji pirkimai – tausojantiems..., 2008).

Europos Bendrijos Viešųjų pirkimų direktyvose 2004/17/EB ir 2004/18/EB aiškiai leidžiama taikyti pagrindines ekologinių ženklų specifikacijas apibrėžiant į vykdymą orientuotus arba funkcinius aplinkosauginius reikalavimus su sąlyga, jeigu:

- ▲ specifikacijos tinka sutartyje numatytų prekių ar paslaugų charakteristikoms apibrėžti;
- ▲ ženklo reikalavimai pagrįsti moksline informacija;
- ▲ priimant ekologinį ženklą dalyvavo visos suinteresuotosios šalys, pavyzdžiui, valdžios institucijos, vartotojai, gamintojai, platintojai ir aplinkosaugos organizacijos;
- ▲ specifikacijos prieinamos visoms suinteresuotosioms šalims. (Nabažienė, 2011)

Taigi, verslo įmonės pačios gali nuspręsti siekti aplinkosauginių technologijų taikymo savo kuriamų produktų gamyboje ir net keliais būdais gali tai deklaruoti žymint savo gaminių specialiais sutartiniais ženklais. Žaliojo viešojo pirkimo sąlygose perkančiosios organizacijos,

pirkimo sąlygose nurodydamos tam tikrus aplinkosaugos standartų kriterijus, netiesiogiai skatina verslo įmones sertifikuoti savo produktus, kadangi tokiu atveju joms bus daug paprasčiau įrodyti produkto atitikimą keliamiems reikalavimams. Visa tai veda link platesnio aplinkosauginių technologijų taikymo.

Apibendrinant žaliųjų pirkimų teorinius aspektus, galima teigti, jog žalieji pirkimai tampa labai svarbūs siekiant ne tik apilinkosauginės naudos, bet ir socialinės bei ekonominės šalies ar jos vienijančios organizacijos raidos. Žaliuosius pirkimus vykdo daugelis pasaulio valstybių, jas vienija tokios didelės organizacijos kaip Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, Europos Sąjunga, Jungtinių Tautų organizacija bei kitos. Žaliuosius pirkimus vidaus rinkoje labai suinteresuota skatinti Europos Sąjunga, ir jau kurį laiką visose valstybėse narėse taikomos specialios bendros savanoriškos įmonių aplinkosaugos priemonės, tokios kaip aplinkosauginis ženklavimas ir aplinkosaugos vadybos standartai. Tikimasi, jog vykdant žaliuosius pirkimus ir perkančiosioms organizacijoms pirkimo sąlygose nurodydant tam tikrus aplinkosaugos standartų kriterijus, verslo įmonės bus netiesiogiai skatinamos savo veikloje diegti šias savanoriškas aplinkosaugos priemones, kadangi tokiu atveju joms bus daug paprasčiau įrodyti produkto atitikimą keliamiems reikalavimams. Taigi vykdant žaliuosius pirkimus tikimasi pasiekti, jog pačios įmonės nuolatos gerintų savo veiklą aplinkos apsaugos srityje.

2. ŽALIŲJŲ PIRKIMŲ POLITIKOS APŽVALGA EUROPOS SĄJUNGOJE

Kaip buvo minėta pirmojoje darbo dalyje, Europos Sąjunga yra suinteresuota skatinti žaliųjų pirkimų įgyvendinimą šalyse narėse ne tik dėl to, jog taip prisidedama prie aplinkos taršos mažinimo bei tausesnio gamtos išteklių naudojimo; ne mažiau reikšmingu faktoriumi laikoma tai, jog vykdant žaliuosius pirkimus, skatinamos ir kuriamos naujos aplinkosauginės technologijos, dėl ko vėliau didės visas Europos Sąjungos pramonės konkurencingumas.

2000 m. Lisabonoje ES vadovai išskėlė tikslą iki 2010 m. padaryti ES „konkurencingiausia ir dinamiškiausia žinių ekonomika pasaulyje, galinčia užtikrinti darnų ekonomikos augimą, daugiau ir geresnių darbo vietų bei didesnę socialinę sanglaudą“ (Žaliųjų pirkimų gairės, 2007). 2001 m. Geteborge Europos Vadovų Taryba priėmė ES darnaus vystymosi strategiją, kurios pagrindu Lisabonos strategija papildyta aplinkosaugos sritimi. Šiuose iniciatyviniuose dokumentuose ypatingai didelė reikšmė suteikta ir žaliesiems pirkimams, įvardintiems kaip sudedamąja darniųjų viešųjų pirkimų dalimi (Lietuvos viešųjų pirkimų..., 2007). Ši darnaus vystymosi strategija tapo ES pokyčių aplinkosaugos srityje pradžia. Ja siekiama skatinti ekonomikos augimą ir socialinę sanglaudą, drauge deramai atsižvelgti į aplinkos apsaugą.

2002 m. Taryba ir Europos Parlamentas priėmė šeštąją aplinkos apsaugos veiksmų programą „Mūsų ateitis – mūsų pasirinkimas“, nustatančią ES aplinkos apsaugos kryptis ateinantiems dešimčiai metų ir nurodančią keturias prioritėtines sritis, kuriose reikia skubiai imtis priemonių. Buvo išskirtos šios sritys: klimato kaita, gamta ir biologinė įvairovė, išteklių valdymas ir aplinka bei sveikata. Šeštoji aplinkos apsaugos veiksmų programa paveikė kito aplinkosaugos dokumento, susijusio su žaliaisiais pirkimais, atsiradimą - „Integruotą produktų politiką“. Joje aptariami įvairūs veiksmai, kuriais siekiama nuolat gerinti produktų sąveiką su aplinka per visą produkto būvio ciklą. Šis dokumentas pagrįstas globaliniu aplinkosauginiu požiūriu į gaminį, jame taip pat skatinama „žalesnių“ pirkimų iniciatyva, kadangi:

- nustatytas žaliųjų pirkimų plėtros mastas;
- ES narės skatinamos iki 2006 m. pabaigos parengti ir paviešinti veiksmų planus žaliesiems pirkimams skatinti;
- ES šalys įpareigosotos parengti viešosioms institucijoms praktinį vadovą, interneto puslapį apie žaliuosius pirkimus, produktų grupių duomenų bazę (Žaliųjų pirkimų gairės, 2007).

ES mastu buvo nuspręsta, jog didėjant žaliųjų pirkimų skaičiui valstybių narių taikomi kriterijai turėtų būti suderinami tarpusavyje, kad nebūtų iškreipta bendroji rinka ir nemažėtų ES konkurencija. Parengti vienodi kriterijai stipriai sumažintų ūkio subjektų ir žaliuosius pirkimus

įgyvendinančių viešojo administravimo įstaigų administracinę naštą (Komisijos komunikatas, Viešieji..., 2008). Bendri žaliųjų pirkimų vykdymo kriterijai taip pat labai naudingi daugiau nei vienoje valstybėje narėje veikiančioms bendrovėms.

Dėl minėtų priežasčių, 2004 m. ES priėmė Viešųjų pirkimų direktyvas 2004/18/EB ir 2004/17/EB, kuriose įtvirtintos nuostatos, suteikiančios teisę perkančiosioms organizacijoms visose viešojo pirkimo stadijose panaudoti aplinkosaugos charakteristikas. Iki 2006 m. sausio 31 d. šalys narės buvo įpareigosios šias direktyvas įtraukti į nacionalinę teisę (Legal framework for..., 2010).

Direktyvoje 2004/18/EB yra sujungtos trys senesnės direktyvos dėl darbų, paslaugų ir išteklių pirkimo, tačiau modernizuojant seniau taikytas taisykles, o direktyva 2004/17/EB yra skirta subjektams, vykdančiams savo veiklą vandens, energetikos, transporto ir pašto paslaugų sektoriuose (Komisijos komunikatas Elektroninių..., 2004). Šiose direktyvose taip pat nustatomos elektroninio viešojo pirkimo konkurso taisyklės ir šiuolaikinių technologijų, pagrįstų elektroninėmis ryšių priemonėmis, taikymo sąlygos .

Taip pat verta paminėti, jog 2006 m. buvo priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/32/EB dėl energijos galutinio vartojimo efektyvumo ir energetinių paslaugų, kuria siekiama skatinti naudoti energiją tausojančius prietaisus bei pirkti elektros energiją, kuri išgaunama iš atsinaujinčių šaltinių. 2008 m. ES priėmė direktyvą 92/50/EB dėl gautų pasiūlymų vertinimo kriterijų. Šioje direktyvoje skelbiama, jog pasiūlymų vertinimo kriterijais negalima nustatyti kriterijų, kuriuos taikant ne siekiama nustatyti ekonomiškai naudingiausią pasiūlymą, o iš esmės norima įvertinti konkurso dalyvių gebėjimą įvykdyti sutartį. 2009 m. sukurta direktyva dėl skatinimo naudoti netaršias ir efektyviai energiją vartojančias kelių transporto priemones (Dragūnas, 2010, Jurgelevičienė, 2010).

Kadangi žalieji pirkimai daugeliui Europos Sąjungos valstybių tuo metu buvo gana naujas dalykas, daugelis ES institucijų bei nevyriausybinėse organizacijose imėsi iniciatyvinės veiklos siekdamas paskatinti visų ES valstybių narių perkančiąsias organizacijas kuo intensyviau praktikoje taikyti žaliuosius pirkimus (Lietuvos viešųjų pirkimų..., 2007). Tuo tikslu buvo parengta nemažai žaliųjų pirkimų vadovų, kurie turėjo padėti perkančiosioms organizacijoms skirtingose viešųjų pirkimų procedūrose panaudoti aplinkosaugos kriterijus. Taip pat buvo rengiami gerosios praktikos vadovai, kuriuose kitų užsienio valstybių perkančiosios organizacijos pristatė savo atliktus žaliųjų pirkimų projektus. Toks gerosios praktikos viešinimo tikslas buvo padėti kitoms ES perkančiosioms organizacijoms pasisemti patirties bei gerųjų pavyzdžių, taip pat įsitikinti žaliųjų pirkimų teikiama nauda.

2005–2006 m. Europos Komisijos iniciatyva buvo atliktas žaliųjų pirkimų lygio matavimas 25 ES valstybėse narėse. Remdamasi šio tyrimo rezultatais, Europos Komisija

formulavo tolesnį žaliųjų pirkimų įgyvendinimo planą, t. y. teikė pasiūlymus žaliųjų pirkimų tolesniam augimui užtikrinti.

Atliktas minėtas tyrimas parodė, kad 2005 m. iš 25 ES valstybių narių 7 valstybės (Austrija, Danija, Suomija, Vokietija, Olandija, Švedija ir Jungtinė Karalystė) žaliųjų pirkimų įvykdė daugiau, negu likusios 18 ES valstybės narės kartu (Green Public Procurement, 2006). Dėl šios priežasties, šios valstybės bendrai imtos vadinti „žaliuoju septynetu“, o pagal jų vykdomų žaliųjų pirkimų apimtis formuojami tikslai kitoms ES valstybėms, taip pat atsižvelgiama į jų gerą patirtį kuriant bei įgyvendinant nacionalines žaliųjų pirkimų programas ir pan.

Pastarojo tyrimo aprašyme buvo išskirtos šios priežastys, kurios lėmė sėkmingą žaliųjų pirkimų įgyvendinimą „žaliojo septyneto“ valstybėse:

- Stipri politinė valia;
- Parengtos valstybinės žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programos;
- Visose septyniose valstybėse veikė informatyvūs žaliųjų pirkimų informaciniai tinklalapiai;
- Šalyse valstybiniu lygmeniu skleidžiamos „žaliosios“ idėjos: taikomas atliekų perdirbimas, naudojamas eko-ženklėjimas (Green Public Procurement..., 2006).

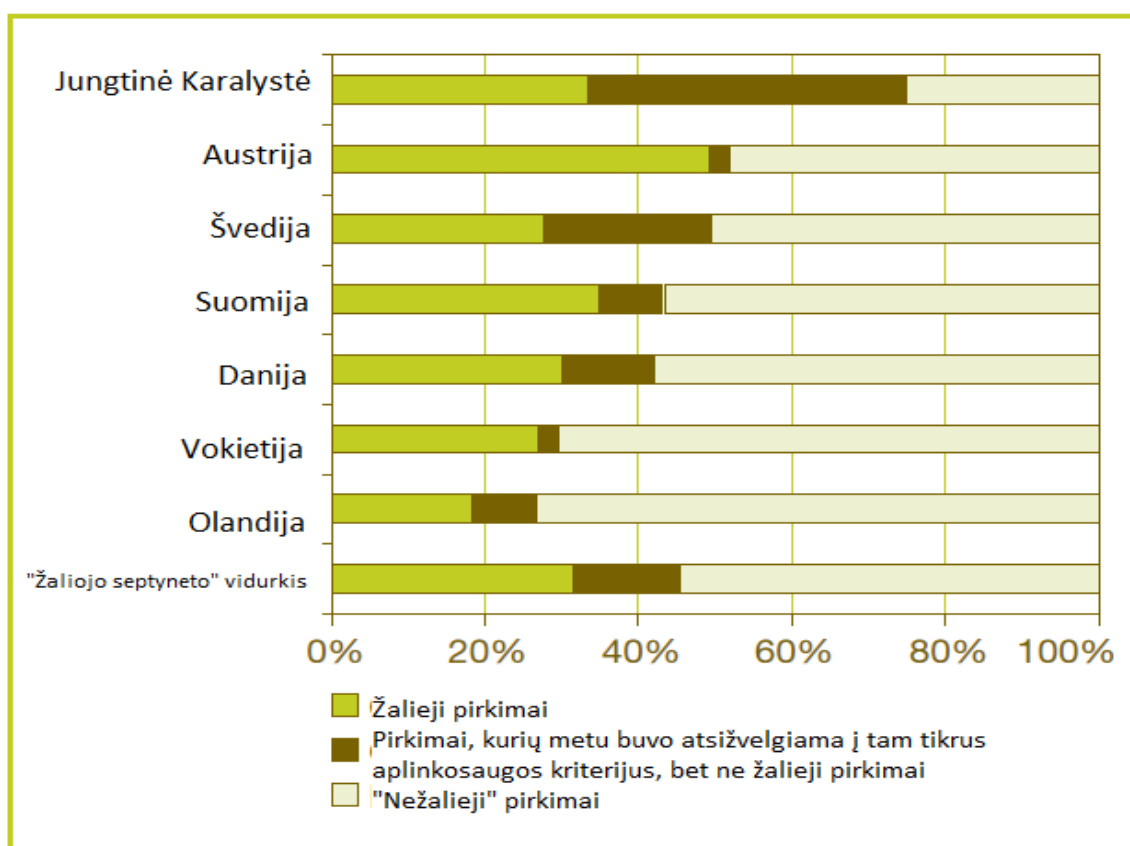
2008 m. Europos Komisija išskyrė ir svarbiausias kliūtis, dėl kurių ne visos ES valstybės sėkmingai įgyvendina žaliuosius pirkimus. Pagrindinės to priežastys buvo:

- trūksta nustatytų produktų ir (arba) paslaugų aplinkosauginio veiksmingumo kriterijų, o jei jie yra, dažnai yra nepakankamos jų skelbimo priemonės, pvz., duomenų bazės;
- nepakankama informacija apie produktų sąnaudas visą būvio ciklą ir santykinę aplinką tausojančių produktų ir (arba) paslaugų sąnaudas;
- trūksta informacijos apie aplinką tausojančių produktų ir paslaugų pranašumus;
- neaiškios teisinės galimybės įtraukti aplinkosaugos kriterijus į viešųjų pirkimų konkurso dokumentus;
- nepakanka politinės paramos ir dėl to skiriama per mažai išteklių žaliesiems pirkimams įgyvendinti ir (arba) propaguoti (ypač neskatinami mokymai žaliųjų pirkimų tema);
- nepakankamai koordinuotas regionų ir vietos valdžios įstaigų keitimasis gerąja patirtimi ir informacija. (Komisijos komunikatas, Viešieji..., 2008).

Taigi, galima teigti, jog sėkmingą žaliųjų pirkimų įgyvendinimą lemia tai, kaip pagrindinės valdžios institucijos yra suinteresuotos žaliųjų pirkimų įgyvendinimu šalyje. Jei valstybė bus suinteresuota didinti žaliųjų viešųjų pirkimų skaičių šalyje, tai tikėtina, jog bus parengta kokybiška ir reali žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programa; šalyje veiks žaliųjų pirkimų informacinis tinklalapis, pritaikytas tiek valdžios, tiek privačiam sektoriui ir visai likusiai

visuomenės daliai, kuriame bus talpinama informacija visais žaliųjų pirkimų organizavimo klausimais; taip pat valstybėje bus plačiai skleidžiamos ir afišuojamos aplinkosauginės idėjos, tokios kaip produktų aplinkosauginis ženklavimas, produktų poveikio aplinkai rezultatai ir t. t. Tuo tarpu jei valstybė nebus suinteresuota skatinti žaliųjų pirkimų šalyje, tai minėtos priemonės šalyje nebus įgyvendintos, arba bus įgyvendintos atmetinai, tik tiek, kiek to reikalauja ES nurodymai.

2008 m. Europos Komisijos užsakymu buvo detalios ištyrta „žaliojo septyneto“ valstybių žaliųjų pirkimų vykdymo ypatumai. Šių valstybių vykdyta žaliųjų pirkimų dalis pateikiama 4 pav. Žaliaisiais pirkimais čia įvardijami viešieji pirkimai, kurių metu atsižvelgiama į nustatytus aplinkosauginius reikalavimus. Dalis viešųjų pirkimų turėjo nustatytus tam tikrus aplinkosauginius kriterijus, tačiau jie nebuvo patvirtinti kaip žaliųjų pirkimų kriterijai, todėl šie viešieji pirkimai nėra laikomi žaliaisiais. Trečioji pirkimų rūšis – tai įprasti viešieji pirkimai, į kurių pirkimo sąlygas nėra įtraukiami jokie aplinkosauginiai kriterijai.

4 pav. Žaliųjų pirkimų įgyvendinimas „žaliojo septyneto“ valstybėse 2008 m.

(Collection of statistical..., 2009)

Kaip matoma 4 pav., daugiausiai žaliųjų pirkimų 2008 m. vykdė Austrija bei Suomija. Tuo tarpu į viešųjų pirkimų sąlygas papildomus aplinkosaugos kriterijus, kurie nėra priskiriami

prie patvirtintų žaliųjų pirkimų aplinkosauginių kriterijų, daugiausiai įtraukia Jungtinė Karalystė bei Švedija. 2008 m., atsižvelgiant į „žaliojo septyneto“ vidurkį, beveik trečdalis šiose valstybėse vykdomų viešųjų pirkimų buvo vykdomi kaip žalieji pirkimai.

Europos Komisijos komunikate (2008) buvo iškeltas tikslas, jog iki 2010 m. Europos Sąjungos šalys narės turėtų vykdyti žaliųjų pirkimų tiek, jog jie sudarytų 50 proc. visų viešųjų pirkimų skaičiaus. Tačiau kai kurios šalys išsikėlė sau ambicingus žaliųjų pirkimų įgyvendinimo planus*:

▲ Austrija numatė 2010 m. pasiekti sekančius žaliųjų pirkimų įgyvendinimo mastus tokiose srityse – 95 proc. informacinių technologijų srityje, 80 proc. elektros įsigijimo srityje, 30 proc. popieriaus įsigijime, 95 proc. valymo produktų įsigijime, 20 proc. transporto priemonių įsigijime.

▲ Belgija 2010 m. ketina pasiekti 50 proc. žaliųjų pirkimų įgyvendinimą valstybiniu lygmeniu.

▲ Suomija nustatė, jog 2010 m. centrinės valdžios institucijos turėtų vykdyti 70 proc. žaliųjų pirkimų, o 2015 m. – 100 proc. žaliųjų pirkimų. Tuo tarpu kitos viešojo sektoriaus organizacijos turėtų vykdyti 25 proc. žaliųjų pirkimų 2010 m. ir 50 proc. žaliųjų pirkimų 2015 m.

▲ Olandijoje federalinės valdžios institucijos įpareigos 2010 m. vykdyti 100 proc. žaliųjų pirkimų, tuo tarpu provincijos 2010 m. turėtų vykdyti 50 proc. žaliųjų pirkimų, o 2015 m. – 100 proc.. Savivaldos institucijos turėtų siekti 75 proc. žaliųjų pirkimų įgyvendinimo 2010 m., ir 100 proc. žaliųjų pirkimų įgyvendinimo 2015 m.

2010 m., siekdama įvertinti žaliųjų pirkimų įgyvendinimo mastą, Europos Komisija vėl inicijavo žaliųjų pirkimo įgyvendinimo ES valstybėse tyrimą. Buvo tiriama tik santykinai daugiausiai žaliųjų pirkimų įvykdančių šalių žaliųjų pirkimų įgyvendinimo strategija. Buvo tiriamos šios šalys: Austrija, Belgija, Danija, Suomija, Prancūzija, Vokietija, Olandija, Norvegija, Švedija, Jungtinė Karalystė. Žemiau bus aptariami šių valstybių žaliųjų pirkimų įgyvendinimo istorija.

Austrija. Jau 1998 m. šioje šalyje buvo pradėta vykdyti žaliųjų pirkimų įgyvendinimo politika, tais metais aplinkosaugos ekspertai nustatė aplinkosauginius kriterijus, kuriais viešojo sektoriaus organizacijos galėjo naudotis vykdydamos žaliuosius pirkimus. 2007 m. aplinkosauginiai kriterijai buvo papildyti. 2010 m. Austrija patvirtino Valstybinį veiksmų planą, kuriame numatyti žaliųjų pirkimų įgyvendinimo mastai, kurių turi laikytis visos viešojo sektoriaus organizacijos. Šis veiksmų planas numato, jog per tam tikrą laiką visoms produktų grupėms turės būti taikomi aplinkosauginiai reikalavimai, ir žalieji pirkimai palapsniui turės sudaryti 95 proc. visų viešųjų pirkimų kiekio. 2010 m. Austrijoje aplinkosauginiai kriterijai buvo

* Žaliųjų pirkimų įgyvendinimo procentas rodo kokią procentinę viešųjų pirkimų dalį sudarys žalieji pirkimai.

nustatyti 16 produktų grupių. Austrija taip pat yra išleidusi katalogą prekių gamintojams, kuriame nurodomi 6 prekių grupių aplinkosauginiai kriterijai, techninės specifikacijos ir t. t., o tai itin palengvina verslo sektoriaus prisitaikymą dalyvaujant viešuosiuose pirkimuose.

Belgija. Belgijoje darniųjų pirkimų įgyvendinimo iniciatyva prasidėjo 2002 m., tačiau Nacionalinis veiksmų planas buvo išleistas tik 2008 m. 2010 m. Belgijoje aplinkosauginiai kriterijai galiojo 18 produktų grupių, o tai yra daugiau nei 70 produktų, tačiau tyrimo vykdymo metu Belgijoje buvo ruošiamasi nustatyti aplinkosauginius kriterijus dar 80 produktų.

Danija. Tai, jog į viešųjų pirkimų sąlygas reikėtų įtraukti ir aplinkosauginius kriterijus, Danijoje buvo pradėta svarstyti jau 1991 m. Valstybinis žaliųjų pirkimų vadovas buvo pradėtas rengti 1997 m. Danijoje siekiama, kad informacija apie žaliųjų pirkimų vykdymą būtų kuo plačiau prieinama ne tik viešojo sektoriaus organizacijoms, bet ir verslo sektoriui bei apskritai visai visuomenei. 2010 m. Danijoje aplinkosauginiai kriterijai iš viso buvo nustatyti 47 produktams, kurie buvo suskirstyti į 12 produktų kategorijų.

Suomija. 2009 m. Suomijoje išleista Valstybinė darniųjų viešųjų pirkimų rezoliucija. Šiame dokumente numatoma, jog aplinkosauginiai kriterijai turės būti įtraukiami į 50 proc. tiek centrinės, tiek vietinės valdžios institucijų vykdomų viešųjų pirkimų sąlygas. Verta paminėti, jog centrinės valdžios institucijoms šis žaliųjų pirkimų įgyvendinimo mastas yra privalomas, o visoms kitoms viešojo sektoriaus organizacijoms – tik rekomendacinio pobūdžio. 2010 m. šalyje aplinkosauginiai reikalavimai buvo nustatyti 11 produktų grupių, kurias sudarė 23 skirtingi produktai.

Prancūzija. Šioje valstybėje yra parengtas viešųjų pirkimų gidas, kuriame nurodoma, kaip turėtų būti vykdomi darnieji pirkimai, taip pat atskirai apibrėžiami ir aplinkosauginiai viešųjų pirkimų reikalavimai. 2010 m. Prancūzijoje aplinkosauginiai kriterijai galiojo 20 produktų grupių (iš jų 6 produktų grupės pritaikytos darniųjų pirkimų vykdymui).

Vokietija. 2009 m. Vokietijoje buvo sukurtas Darniųjų pirkimų vadovas, kuriuo turi vadovautis tiek federalinės, tiek vietos valdžios institucijos. Taip pat tais pačiais metais sukurta Darniųjų pirkimų sąjunga, kuri apjungia visų lygių valdžios institucijas, šios sąjungos tikslas – siekti sėkmingo žaliųjų pirkimų įgyvendinimo, bendradarbiauti, dalintis gerąja patirtimi, tobulinti šių pirkimų įgyvendinimo procesą. Vokietijoje 2010 m. aplinkosauginiai reikalavimai buvo patvirtinti 9 produktų grupėms, iš viso 19 produktų.

Olandija. Darniųjų pirkimų įgyvendinimo strategija šioje šalyje buvo patvirtinta 2006 m., ji skirta 5 metų laikotarpiui, iki 2011 m.. Šios strategijos tikslas – pasiekti, kad 2010 m. centrinės valdžios institucijos vykdytų tik darniuosius viešuosius pirkimus, tuo tarpu savivaldos institucijos 2010 m. pasiektų 75 proc. darniųjų viešųjų pirkimų įgyvendinimo tikslą, o 2015 m. ir šios institucijos vykdytų vien tik darniuosius viešuosius pirkimus. 2010 m. Olandijoje buvo

patvirtintos 52 produktų grupių aplinkosauginės charakteristikos, o tai yra net keli šimtai atskirų produktų vienetų aplinkosauginių kriterijų.

Norvegija. Jau 1995 m. šioje šalyje buvo nuspręsta viešųjų pirkimų metu atsižvelgti ir į aplinkosauginius produktų kriterijus. Šiuo metu Norvegijoje galioja Žaliųjų pirkimų įgyvendinimo planas, kuriame apibrėžtos 7 produktų grupių aplinkosauginės charakteristikos. Žaliųjų pirkimų vykdymas viešojo sektoriaus institucijoms yra privalomas.

Švedija. Šios valstybės Aplinkos valdymo taryba yra patvirtinusi žaliųjų viešųjų pirkimų vykdymo tvarką, taip pat ji teikia ir informaciją visoms perkančiosioms organizacijoms bei siekia, jog žaliųjų pirkimų įgyvendinimas šalyje didėtų. 2010 m. Švedijoje aplinkosauginiai kriterijai buvo nustatyti 10 produktų grupių, jos jungė 32 produktus.

Jungtinė Karalystė. 2005 m. šioje šalyje buvo patvirtinta Darniosios plėtros strategija, kuria remiantis, 2006 m. buvo sukurtas Darniųjų pirkimų įgyvendinimo veiksmų planas, įpareigojantis visas viešojo sektoriaus organizacijas vykdyti darniuosius pirkimus. 2010 m. aplinkosauginiai kriterijai buvo patvirtinti 58 produktams, esantiems 10 produktų grupių (Assessment and Comparison..., 2010).

Europos Sąjungos mastu 2008 m. buvo patvirtinti 10 produktų grupių aplinkosauginiai kriterijai, prie kurių 2010 m. papildomai buvo prijungtos dar 8 naujos produktų grupės. Šie žaliųjų pirkimų organizavimui apibrėžti aplinkosauginiai kriterijai yra rekomendacinio pobūdžio, Europos Sąjungos valstybėms narėms nėra privaloma juos perketi į nacionalinę teisinę bazę ir užtikrinti žaliųjų pirkimų įgyvendinimą pagal šiuos kriterijus. Vis dėlto, ES planuose pabrėžiama, jog 2010 m. tikimasi, kad valstybės narės vykdydamos viešuosius pirkimus, net pusę visų šių pirkimų vykdys į pirkimo sąlygas įtraukdamos šiuos aplinkosauginius reikalavimus, t. y. vykdys žaliuosius pirkimus net pusę visų viešųjų pirkimų atvejų (Assessment and Comparison..., 2010).

2010 m. birželio mėnesio duomenimis, valstybinius žaliųjų pirkimų įgyvendinimo planus turėjo parengusios šios šalys: Austrija, Belgija, Kipras, Čekija, Danija, Suomija, Prancūzija, Vokietija, Italija, Latvija, Lietuva, Liuksemburgas, Malta, Olandija, Lenkija, Portugalija, Slovakija, Slovėnija, Ispanija, Švedija bei Jungtinė Karalystė (iš viso 21 šalis). Dar 6 šalyse, t. y. Bulgarijoje, Estijoje, Graikijoje, Airijoje, Vengrijoje bei Rumunijoje, žaliųjų pirkimų valstybinis įgyvendinimo planas buvo rengiamas (GPP National Action..., 2012).

Taigi, galima daryti prielaidą, jog žaliųjų pirkimų įgyvendinimas kiekvienoje valstybėje labiausiai priklauso nuo to, kiek tuo yra suinteresuotos pačios svarbiausiais valstybės valdymo institucijos. Vienose valstybėse žaliųjų ar darniųjų pirkimų įgyvendinimo planai pradėti kurti daug anksčiau, lyginant su kitomis valstybėmis, ir būtent šiose valstybėse pastaruoju metu fiksuojamas didelis žaliųjų pirkimų įgyvendinimo mastas. Tuo tarpu kitos valstybės tiesiog į

savo teisinę bazę perkelia ES nustatytus aplinkosauginius produktų reikalavimus ar kitus teisės aktus, sudaro teorines prielaidas žaliųjų pirkimų vykdymui, tačiau nėra suinteresuotos skatinti šiuos pirkimus šalies viduje, todėl šių pirkimų įvykdymo procentas žymiai mažesnis, lyginant su valstybėmis, kurios jau ne pirmą dešimtmetį siekia viešųjų pirkimų metu atsižvelgti ir į aplinkosauginius kriterijus.

3. ŽALIŪJŲ PIRKIMŲ POLITIKOS ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE

3.1. Teisinė aplinka žaliųjų pirkimų organizavimui ir vykdymui

Apie tai, kad reikėtų žymiai daugiau dėmesio skirti aplinkosauginėms problemoms spręsti, pirmą kartą Lietuvoje pabrėžiama 2003 m. patvirtintoje Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje. Šioje strategijoje aptariamos esamos aplinkosauginės problemos, numatomi galimi jų sprendimų būdai bei siekiama skatinti palankių aplinkai produktų naudojimą ir gamybą bei kuo plačiau diegti aplinkosaugos technologijas (Nacionalinė darnaus vystymosi..., 2003). Vis dėlto, nors Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje minimos aplinkosauginės problemos, tačiau neįvardijama, jog viešasis sektorius, vykdydamas žaliuosius pirkimus, galėtų prisidėti prie šių problemų mažinimo.

Lietuvoje, įgyvendinant ES Viešųjų pirkimų direktyvas, susijusias su žaliųjų pirkimų įgyvendinimu, nuo 2005 m. net keletą kartų buvo tvirtinamos naujos Viešųjų pirkimų įstatymo redakcijos, kurios iš esmės pakeitė iki tol galiojusį įstatymą. Į jį buvo tiesiogiai perkeltos visos ES direktyvose numatytos nuostatos, susijusios su aplinkosaugos reikalavimais (Lietuvos viešųjų pirkimų..., 2007). Viešųjų pirkimų įstatymas šiuo metu yra pagrindinis Lietuvos teisės aktas, aktualus perkančiosioms organizacijoms, kurios vykdo viešuosius pirkimus, kadangi šis įstatymas nurodo kaip turi būti organizuojami ir vykdomi žalieji pirkimai, t. y. detalizuoja perkamų produktų techninės specifikacijos ir tiekėjų kvalifikacijos ypatumus, gautų pasiūlymų bei alternatyvių pasiūlymų vertinimo kriterijus, taip pat sutarties sudarymo sąlygas (Viešųjų pirkimų įstatymas, 2006).

Tik 2006 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006–2008 m. programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“ Lietuvoje pirmą kartą panaudota „žaliųjų pirkimų“ sąvoka (Šiaudinis, 2010). Būtent šiose Vyriausybės 2006–2008 m. programos įgyvendinimo priemonėse buvo numatyta sukurti Nacionalinę žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programą.

Žaliųjų pirkimų raidai Lietuvoje didžiulę įtaką turėjo 2007 m. LR Vyriausybės parengta Nacionalinė žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programa 2008–2011 m. Šios programos tikslas – skatinti žaliuosius pirkimus ir pasiekti, kad per viešuosius pirkimus įsigytos prekės, paslaugos ar darbai būtų kuo palankesni aplinkai. Už šios programos įgyvendinimą yra atsakinga Aplinkos ministerija bei Viešųjų pirkimų tarnyba. Tikimasi, jog įgyvendinus šią programą:

- vis daugiau perkamų produktų turės nustatytus aplinkosaugos kriterijus, nuosekliai daugės žaliųjų pirkimų;
- atliekami žalieji pirkimai leis taupiai naudoti gamtos išteklius ir mažinti aplinkos taršą;
- prekių gamintojai, paslaugų teikėjai ir darbus atliekantys rangovai daugiau dėmesio skirs aplinkai palankiems produktams, taip bus skatinama kurti kuo daugiau aplinkai palankių produktų;
- padidės aplinkai palankesnių produktų pasiūla, tai netiesiogiai skatins aplinkai palankesnių prekių, paslaugų ir darbų paklausą privačiame sektoriuje (Lietuvos Respublikos Vyriausybės..., 2007).

Nacionalinėje žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programoje nustatyta, kad Vyriausybės įstaigos ir kitos Lietuvos Respublikos Vyriausybei atskaitingos valstybės institucijos ir įstaigos, Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko tarnyba, ministerijos, įstaigos prie ministerijų ir kitos ministerijoms pavaldžios valstybės institucijos ir įstaigos, atlikdamos prekių, paslaugų ir darbų viešuosius pirkimus, kuriems nustatyti aplinkos apsaugos kriterijai, taiko šiuos kriterijus ne mažiau kaip 15 procentų tokių pirkimų – 2009 m., ne mažiau kaip 20 procentų – 2010 m. ir ne mažiau kaip 25 procentams – 2011 m., išskyrus tuos atvejus, kai rinkoje nėra prekių, neteikiamos paslaugos ar neatliekami darbai, atitinkantys žaliesiems pirkimams nustatytus aplinkosaugos kriterijus, taip pat tais atvejais, kai jų taikymo išimtys numatytos Lietuvos Respublikos įstatymuose, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimuose ir kituose teisės aktuose. Visoms kitoms perkančiosioms organizacijoms tik rekomenduojama vykdyti žaliuosius pirkimus ir nėra tiksliai nurodyta, koks šių pirkimų skaičius turėtų būti pasiektas (Lietuvos Respublikos Vyriausybės..., 2007).

Nacionalinėje žaliųjų pirkimų 2008-2011 m. įgyvendinimo programoje siekiama:

1. Stiprinti perkančiųjų organizacijų gebėjimus atlikti žaliuosius pirkimus. Tam numatyta:
 - ♣ Parengti, patvirtinti ir periodiškai tobulinti žaliųjų pirkimų mokymo programą;
 - ♣ Organizuoti perkančiosioms organizacijoms mokymus žaliųjų pirkimų klausimais;
 - ♣ Rengti ir platinti perkančiosioms organizacijoms rekomendacinę ir mokymo medžiagą apie žaliuosius pirkimus;

- ▲ Sukurti ir reguliariai atnaujinti žaliųjų pirkimų interneto svetainę.
- 2. Užtikrinti, kad žalieji pirkimai būtų atliekami pagal aplinkosaugos kriterijus, o taip įsigyti produktai būtų palankūs aplinkai. Tam numatyta: nustatyti sąrašą produktų, kurių viešiesiems pirkimams aplinkosaugos kriterijai taikytini nuo 2008 m. (1-oji produktų grupė), nuo 2009 m. (2-oji produktų grupė), nuo 2010 m. (3-ioji produktų grupė), nuo 2011 m. (4-oji produktų grupė), bei nustatyti aplinkosaugos kriterijus šioms produktų grupėms.
- 3. Rinkti ir kaupti informaciją apie aplinkai palankius produktus, informuoti perkančiąsias organizacijas apie aplinkai palankius produktus ir aplinkosaugos kriterijus, pagal kuriuos turėtų būti atliekami žalieji pirkimai. Tam numatyta:
 - ▲ Atlikti aplinkai palankių produktų rinkos tyrimus;
 - ▲ Parengti integralaus atliktų viešųjų pirkimų poveikio aplinkai vertinimo (atsižvelgiant į pirkimų dažnį, apimtį ir poveikio aplinkai dydį) studiją;
 - ▲ Teikti interneto žaliųjų pirkimų svetainėje informaciją apie aplinkai palankius produktus, aplinkosaugos kriterijus, kitą perkančiosioms organizacijoms, atliekančioms žaliuosius pirkimus, naudingą informaciją.
- 4. Atlikti žaliųjų pirkimų stebėseną. Tam numatyta:
 - ▲ Pakeisti Viešųjų pirkimų tarnybos direktoriaus 2006 m. sausio 19 d. įsakymą Nr. 1S-4 „Dėl viešųjų pirkimų ataskaitų rengimo ir teikimo tvarkos ir viešųjų pirkimų ataskaitų formų patvirtinimo“ – ataskaitų, išskyrus pirkimų taikant įprastą komercinę praktiką ataskaitas, formose nurodyti su žaliaisiais pirkimais susijusią informaciją
 - ▲ Pritaikyti Viešųjų pirkimų tarnybos informacinę sistemą rinkti žaliųjų pirkimų statistiką
 - ▲ Kaupti statistikos duomenis apie atliktus žaliuosius pirkimus Viešųjų pirkimų tarnybos viešųjų pirkimų stebėsenos informacinėje sistemoje, išskyrus mažos vertės pirkimus (Nacionalinė žaliųjų pirkimų..., 2007).

Nacionalinėse žaliųjų pirkimų programos 2008–2011 m. įgyvendinimo priemonėse numatyti konkretūs kiekvienos priemonės įvykdymo terminai, atsakingi vykdytojai bei preliminarus lėšų poreikis.

Išanalizavus įvairias Aplinkos ministerijos bei Viešųjų pirkimų tarnybos ataskaitas bei šių įstaigų pateikiamą informaciją, akivaizdu, jog dauguma Nacionalinės žaliųjų pirkimų programos 2008–2011 m. priemonių, kurios buvo numatytos įgyvendinti, įgyvendintos. Stiprinant perkančiųjų organizacijų gebėjimus atlikti žaliuosius pirkimus buvo įvykdyti šie planai: parengta ir patvirtinta žaliųjų pirkimų mokymo programa, pagal kurią perkančiosioms

organizacijoms organizuojami mokymai žaliųjų pirkimų vykdymo klausimais, taip pat šioms organizacijoms rengiama ir platinama informacinio pobūdžio medžiaga žaliųjų pirkimų organizavimo klausimais. Atskira žaliųjų pirkimų interneto svetainė nėra sukurta, tačiau Aplinkos ministerijos tinklalapyje yra atskira skiltis „Žalieji pirkimai“, kurioje pateikiama visa informacija susijusi su šiais pirkimais bei jų organizavimu.

Užtikrinant, jog žalieji pirkimai būtų atliekami pagal aplinkosaugos kriterijus, o taip išigyti produktai būtų palankūs aplinkai, buvo nustatyti sąrašai produktų, kurių viešiesiems pirkimams aplinkosaugos kriterijai taikytini nuo 2008 m. (1-oji produktų grupė), nuo 2009 m. (2-oji produktų grupė), nuo 2010 m. (3-ioji produktų grupė), bei nustatyti aplinkosaugos kriterijai šioms produktų grupėms. Nuo 2011 m. turėjo būti nustatytas dar vienas produktų sąrašas, kuriems taip pat turėjo būti patvirtinti aplinkosaugos kriterijai (4-oji produktų grupė), tačiau to nubuvo padaryta.

Šiuo metu Lietuvoje aplinkosaugos kriterijai yra patvirtinti šiems produktams, taigi juos išigydamos, perkančiosios organizacijos gali arba privalo vykdyti žaliuosius pirkimus:

1-osios produktų grupės sąrašas:

1. Rašymui, spausdinimui, kopijavimui naudojamas popierius, kiti raštinės reikmenys iš popieriaus ir kartono.
2. Kitos raštinės prekės.
3. Leidybos, spausdinimo ir su spausdinimu susijusios paslaugos.
4. M ir N kategorijų kelių transporto priemonės ir su jų priežiūra susijusios paslaugos.
5. Įstaigos įranga (spausdintuvai, faksimiliniai aparatai, kopijavimo aparatai, skeneriai ir kt.).
6. Spausdintuvų, faksimilinių aparatų, kopijavimo aparatų kasetės, kopijavimo milteliai ir rašalai.
7. Informacinių technologijų priemonės: kompiuteriai, monitoriai.
8. Valymo priemonės ir paslaugos.
9. Elektros lemputės.
10. Renginių organizavimo paslaugos.

2-osios produktų grupės sąrašas:

1. Baldai.
2. Projektavimo paslaugos, statybos darbai, statybinės medžiagos ir santechnikos įranga.
3. Tekstilės gaminiai (išskyrus sienų ir grindų dangą).
4. Sodo priežiūros prekės ir paslaugos.
5. Maistas ir viešojo maitinimo paslaugos.
6. Įranga ir buitinė technika.

3-osios produktų grupės sąrašas:

1. Termoizoliacinės medžiagos.

2. Langai, stoglangiai ir išorinės įstiklintos durys.
3. Kietosios grindų dangos.
4. Sienų plokštės.
5. Mobilieji telefonai ir mobiliųjų telefonų įkrovikliai.
6. Kelių tiesimas ir kelio ženklai.
7. Gatvių apšvietimas ir kelių eismo signalai - šviesoforai.
8. Bendros šilumos ir elektros energijos gamybos įrenginiai.
9. Elektros energija (Produktai, kurių viešiesiems..., 2012; Aplinkos apsaugos kriterijai..., 2012).

Akivaizdu, jog aplinkosaugos kriterijai yra nustatyti nemažai daliai produktų, kurie yra pakankamai populiarūs perkančių organizacijų tarpe. Visiems minėtiems produktams yra patvirtinti aiškūs ir konkretūs aplinkosaugos kriterijai, taigi perkančiosios organizacijos gali nesunkiai organizuoti žaliuosius pirkimus šioms prekių grupėms.

Tam, jog būtų renkama ir kaupiama informacija apie aplinkai palankius produktus, taip pat perkančios organizacijos būtų informuotos apie aplinkai palankius produktus ir aplinkosaugos kriterijus, pagal kuriuos turėtų būti atliekami žalieji pirkimai, buvo atlikti aplinkai palankių produktų rinkos tyrimai, parengta integralaus atliktų viešųjų pirkimų poveikio aplinkai vertinimo (atsižvelgiant į pirkimų dažnį, apimtį ir poveikio aplinkai dydį) studija, bei Aplinkos ministerijos tinklalapyje teikiama informacija apie aplinkai palankius produktus, aplinkosaugos kriterijus, kita perkančiosioms organizacijoms, atliekančioms žaliuosius pirkimus, naudinga informacija.

Taip pat, tam, kad būtų atliekama žaliųjų pirkimų stebėseną, buvo pakeistas Viešųjų pirkimų tarnybos direktoriaus 2006 m. sausio 19 d. įsakymas Nr. 1S-4 „Dėl viešųjų pirkimų ataskaitų rengimo ir teikimo tvarkos ir viešųjų pirkimų ataskaitų formų patvirtinimo“ – ataskaitų, išskyrus pirkimų taikant įprastą komercinę praktiką ataskaitas, formose nurodyta su žaliaisiais pirkimais susijusi informacija; taip pat Viešųjų pirkimų tarnybos informacinė sistema buvo pritaikyta rinkti žaliųjų pirkimų statistiką bei joje pradėti kaupti statistikos duomenys apie atliktus žaliuosius pirkimus, išskyrus mažos vertės pirkimus.

Taigi, 2008–2011 m. Nacionalinėje žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programoje numatytos priemonės beveik visos įgyvendintos. Kadangi 2008 m. Europos Komisijos išskirtose svarbiausiose kliūtyse, dėl kurių ne visos ES valstybės sėkmingai įgyvendina žaliuosius pirkimus, pagrindiniais žaliųjų pirkimų įgyvendinimą stabdančiais trūkumais buvo įvardyta tai, jog trūksta nustatytų produktų ir (arba) paslaugų aplinkosauginio veiksmingumo kriterijų, o jei jie yra, dažnai yra nepakankamos jų skelbimo priemonės, pvz., duomenų bazės; taip pat neaiškios teisinės galimybės įtraukti aplinkosaugos kriterijus į viešųjų pirkimų konkurso dokumentus; nepakanka politinės paramos ir dėl to skiriama per mažai išteklių žaliesiems

pirkimams įgyvendinti ir (arba) propaguoti (ypač neskatinami mokymai žaliųjų pirkimų tema), tai galima teigti, jog 2008–2011 m. Lietuvoje buvo sukurtos sąlygos sėkmingam žaliųjų pirkimų įgyvendinimui.

Šiuo metu yra parengta nauja Nacionalinė žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programa 2011-2015 m., kurioje numatyta įpareigoti Vyriausybės įstaigas ir kitas Lietuvos Respublikos Vyriausybei atskaitingas valstybės institucijas ir įstaigas, Ministro Pirmininko tarnybą, ministerijas, įstaigas prie ministerijų ir kitas ministerijoms pavaldžias valstybės institucijas ir įstaigas, atliekant prekių, paslaugų ir darbų viešuosius pirkimus, kuriems nustatyti aplinkos apsaugos kriterijai, taikyti šiuos kriterijus, skaičiuojant pagal skaičių ir pagal vertę, ne mažiau kaip 25 procentams tokių pirkimų 2012 m., ne mažiau kaip 25 procentams – 2013 m., ne mažiau kaip 30 procentų – 2014 m. ir ne mažiau kaip 35 procentams – 2015 m., išskyrus tuos atvejus, kai rinkoje nėra prekių, neteikiamos paslaugos ar neatliekami darbai, atitinkantys žaliuosius pirkimus nustatytus aplinkosaugos kriterijus, taip pat tais atvejais, kai jų taikymo išimtis numatytos Lietuvos Respublikos įstatymuose, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimuose ir kituose teisės aktuose (Nutarimas dėl Lietuvos..., 2011).

Nacionalinėje žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programoje 2011–2015 m. numatyta:

1. Stiprinti perkančiųjų organizacijų gebėjimus atlikti žaliuosius pirkimus;
2. Skatinti tiekėjus pateikti į rinką kuo daugiau aplinkai palankių produktų;
3. Užtikrinti, kad žalieji pirkimai būtų atliekami pagal aplinkos apsaugos kriterijus, o įsigyti produktai būtų palankūs aplinkai;
4. Rinkti ir kaupti informaciją apie aplinkai palankius produktus, informuoti perkančiąsias organizacijas apie aplinkai palankius produktus ir aplinkos apsaugos kriterijus, pagal kuriuos turėtų būti atliekami žalieji pirkimai;
5. Atlikti žaliųjų pirkimų stebėseną (Lietuvos Respublikos Aplinkos, 2011).

Taigi, galima teigti, jog Lietuvoje yra sudarytos palankios sąlygos viešojo sektoriaus organizacijoms vykdyti žaliuosius pirkimus. Visų pirma, įgyvendinta viena ir parengta nauja valstybinė žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programa, taip sukurta palanki teisinė aplinka šių pirkimų organizavimui. Viešojo sektoriaus darbuotojams organizuojami mokymai žaliųjų pirkimų vykdymo tematika bei visa informacija apie žaliųjų pirkimų organizavimą pateikiama internete, taigi perkančiosios organizacijos turi visas prielaidas ir galimybes organizuoti ir vykdyti žaliuosius pirkimus.

3.2. Žaliųjų pirkimų įgyvendinimo mastai Lietuvoje

Nacionalinėje žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programoje 2008–2011 m. buvo numatyta, jog perkančiosios organizacijos, kurios privalo taikyti aplinkosaugos kriterijus (t. y. Vyriausybės įstaigos ir kitos Lietuvos Respublikos Vyriausybei atskaitingos valstybės institucijos ir įstaigos, Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko tarnyba, ministerijos, įstaigos prie ministerijų ir kitos ministerijoms pavaldžios valstybės institucijos ir įstaigos), atlikdamos prekių, paslaugų ir darbų viešuosius pirkimus, turi į tam tikrą jų dalį įtraukti ir aplinkosauginius kriterijus. Buvo planuota, kad šių organizacijų žalieji pirkimai Lietuvoje sudarys:

- Ne mažiau kaip 10 proc. viešųjų pirkimų – 2008 m.;
- Ne mažiau kaip 15 proc. viešųjų pirkimų – 2009 m.;
- Ne mažiau kaip 20 proc. viešųjų pirkimų – 2010 m.;
- Ne mažiau kaip 25 proc. viešųjų pirkimų – 2011 m.

Tuo tarpu naujoje Nacionalinėje žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programoje 2012–2015 m. numatyta, jog tų pačių įstaigų žalieji pirkimai sudarys:

- Ne mažiau kaip 25 proc. viešųjų pirkimų – 2012 m.;
- Ne mažiau kaip 25 proc. viešųjų pirkimų – 2013 m.;
- Ne mažiau kaip 30 proc. viešųjų pirkimų – 2014 m.;
- Ne mažiau kaip 35 proc. viešųjų pirkimų – 2015 m.

Taigi, numatyta, jog kiekvienais metais žaliųjų pirkimų dalis didės.

Vis dėlto, išanalizavus 2008 m., 2009 m. ir 2010 m. žaliųjų pirkimų rezultatų ataskaitas, matoma, jog planuoti žaliųjų pirkimų įgyvendinimo mastai nebuvo pasiekti. 2011 m. žaliųjų pirkimų vykdymo rezultatų analizuoti negalima, kadangi šio darbo rengimo metu dar nebuvo pateikta 2011 m. žaliųjų pirkimų rezultatų ataskaita.

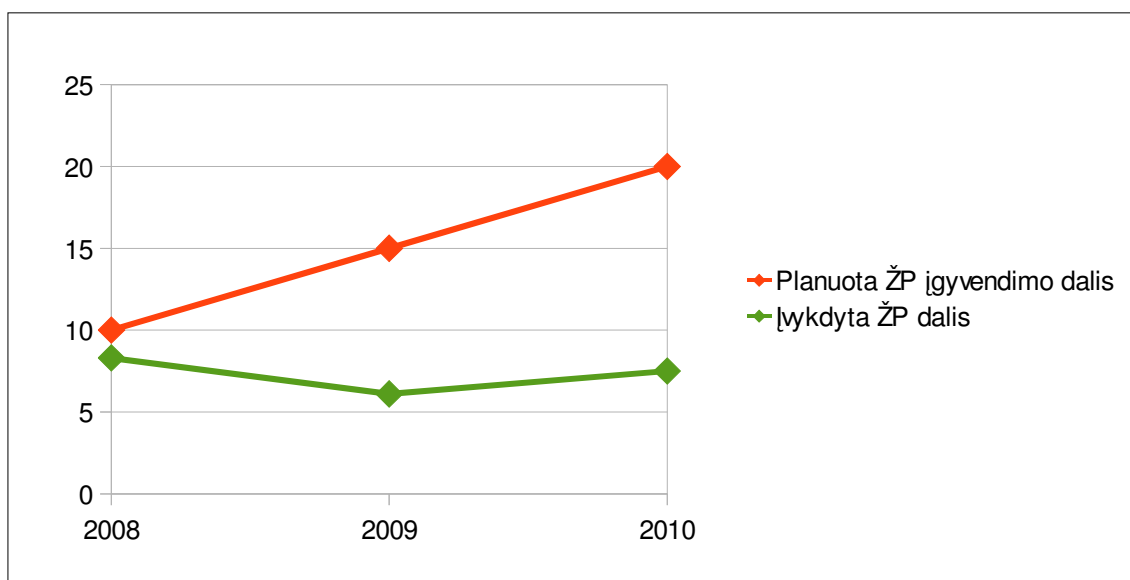
1 lentelėje, remiantis 2008 m. vykdytų žaliųjų pirkimų rezultatų ataskaita, 2009 m. vykdytų žaliųjų pirkimų rezultatų ataskaita bei 2010 m. vykdytų žaliųjų pirkimų rezultatų ataskaita, pateikiami perkančiųjų organizacijų 2008-2010 m. žaliųjų pirkimų įgyvendinimo duomenys.

1 lentelė. Žaliųjų pirkimų skaičius dalis Lietuvoje 2008–2010 m. (sudaryta autorės)

Metai	Žaliųjų pirkimų procentinė dalis visose perkančiosiose organizacijose	Perkančiųjų organizacijų, kurios privalo taikyti aplinkosauginius kriterijus, žaliųjų pirkimų procentinė dalis nuo šių perkančiųjų organizacijų vykdytų viešųjų pirkimų	Perkančiųjų organizacijų, kurioms rekomenduojama taikyti aplinkosauginius kriterijus, žaliųjų pirkimų procentinė dalis nuo šių perkančiųjų organizacijų visų vykdytų viešųjų pirkimų
2008	7,6	8,3	7,2
2009	5,6	6,1	5,3
2010	5,8	7,5	5,2

Taigi, akivaizdu, jog Lietuvoje perkančiosios organizacijos, kurios viešųjų pirkimų metu privalo taikyti aplinkosauginius kriterijus, žaliųjų pirkimų įvykdo mažiau, negu joms yra nustatyta. Taip pat pastebima, jog perkančiosios organizacijos, kurioms žaliuosius pirkimus vykdyti yra tiesiog rekomenduojama, šių pirkimų įvykdo tik šiek tiek mažiau lyginant su organizacijomis, kurios yra įpareigosios šiuos pirkimus vykdyti, žaliųjų pirkimų įgyvendinimo santykinė dalis tarp šių organizacijų yra labai panaši.

Organizacijų, kurios yra įpareigosios vykdyti žaliuosius pirkimus, nustatytas privalomas žaliųjų pirkimų įgyvendinimo mastas bei realus jų įvykdytas šių pirkimų skaičius 2008–2010 m. pateikiamas 5 pav.

5 pav. Perkančiųjų organizacijų, kurioms privaloma vykdyti žaliuosius pirkimus, nustatytas žaliųjų pirkimų įgyvendinimo mastas bei realus jų įgyvendinimas (sudaryta autorės)

Taigi, kaip matoma iš 5 pav., perkančiosios organizacijos, kurioms privaloma vykdyti žaliuosius pirkimus, realiai jų įgyvendina daug mažiau, negu yra numatyta planuose, t. y. žaliųjų

pirkimų įgyvendinimo programoje. Šių pirkimų įgyvendinimo skaičius nelabai kinta laikotarpyje nuo 2008 m. iki 2010 m., jis išlieka tarp maždaug 6–8 proc., kai tuo tarpu numatyta, jog kiekvienais metais žaliųjų pirkimų įgyvendinimas šiose organizacijose didės po 5 proc.

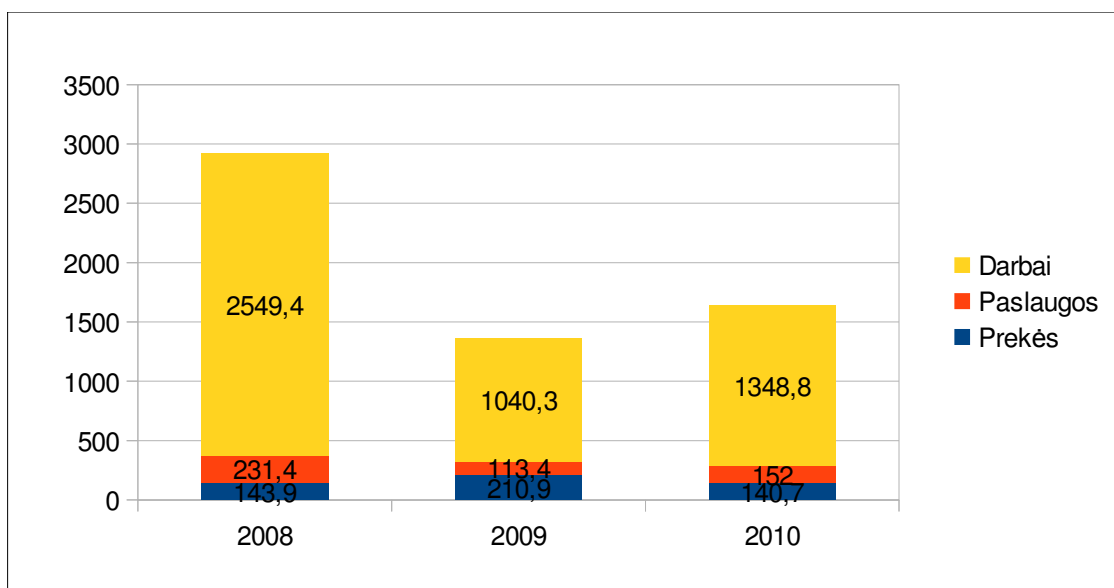
Išanalizavus 2008 m. vykdytų žaliųjų pirkimų rezultatų ataskaitą, 2009 m. vykdytų žaliųjų pirkimų rezultatų ataskaitą bei 2010 m. vykdytų žaliųjų pirkimų rezultatų ataskaitą, ir atsižvelgus į organizacijų, kurioms privaloma vykdyti žaliuosius pirkimus, šių pirkimų dalį ne pagal skaičių, o pagal vertę, t. y. kokią procentinę dalį sudaro įvykdytų žaliųjų pirkimų vertė visų viešųjų pirkimų kontekste, gaunami visai kiti rezultatai, kurie pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė. Žaliųjų pirkimų vertės dalis Lietuvoje 2008–2010 m. (sudaryta autorės)

Metai	Žaliųjų pirkimų vertės procentinė dalis visose perkančiosiose organizacijose	Perkančiųjų organizacijų, kurios privalo taikyti aplinkosauginius kriterijus, žaliųjų pirkimų vertės procentinė dalis nuo šių perkančiųjų organizacijų vykdytų viešųjų pirkimų	Perkančiųjų organizacijų, kurioms rekomenduojama taikyti aplinkosauginius kriterijus, žaliųjų pirkimų vertės procentinė dalis nuo šių perkančiųjų organizacijų visų vykdytų viešųjų pirkimų
2008	30,7	37,8	24,9
2009	21,3	24	18,9
2010	18,4	27,4	15

Kaip matoma iš 2 lentelėje pateiktų duomenų, žalieji pirkimai, matuojant pagal pirkimo vertę, perkančiosiose organizacijose 2008 m. sudarė beveik trečdalį visų viešųjų pirkimų vertės. Ir nors kitais metais šis santykis mažėjo, bet organizacijose, kurioms privaloma vykdyti žaliuosius pirkimus, šie pirkimai sudarė apie ketvirtadalį visų pirkimų vertės, o organizacijose, kurioms rekomenduojama vykdyti žaliuosius pirkimus, šie pirkimai sudarė apie 1/5 ir 1/6 visų vykdytų viešųjų pirkimų vertės. Tai rodo, kad nors perkančiosios organizacijos ir nevykdo daug žaliųjų pirkimų, bet šie pirkimai yra pakankamai dideli vertinant juos pagal jų vertę kainos atžvilgiu.

Paanalizavus 2008-2010 m. visų perkančiųjų organizacijų vykdytus žaliuosius pirkimus pagal pirkimo objektą matoma, jog daugiausia lėšų skiriama darbams įsigyti ir žymiai mažesnė lėšų dalis skirta vykdant žaliuosius pirkimus įsigyti prekėms ar paslaugoms. Šie duomenys pateikiami 6 pav.

6 pav. Bendras 2008–2010 m. vykdytų žaliųjų pirkimų vertės pasiskirstymas pagal pirkimo objekto rūšis, mln. Lt (sudaryta autorės)

Taigi, apibendrinant žaliųjų pirkimų įgyvendinimą Lietuvoje 2008-2010 m., galima teigti, jog perkančiosios organizacijos, kurios yra įpareigos vykdėti žaliuosius pirkimus ir pasiekti tam tikrą šių pirkimų įgyvendinimo mastą, pastarųjų pirkimų praktikoje vykdo daug mažiau, nei buvo planuota ir per 2008-2010 metus žaliųjų pirkimų įgyvendinimo procentas ženkliai nekito. Tuo tarpu įstaigos, kurioms tik rekomenduojama vykdyti žaliuosius pirkimus, šių pirkimų įgyvendina beveik tiek pat, kiek ir organizacijos, kurios įpareigos šiuos pirkimus vykdyti.

3.3. Organizacijų, vykdančių žaliuosius pirkimus, tyrimas

3.3.1. Tyrimo metodai ir eiga

Išanalizavus žaliųjų pirkimų įgyvendinimo ataskaitas paaiškėjo, jog žaliųjų pirkimų Lietuvoje yra įvykdoma santykinai nedaug, o perkančiosios organizacijos, kurios yra įpareigos vykdėti žaliuosius pirkimus, šių pirkimų vykdo kur kas mažiau, negu joms yra nustatyta. Būtent dėl šios priežasties buvo nuspręsta atlikti žaliuosius pirkimus vykdančių perkančiųjų organizacijų už viešųjų pirkimų organizavimą atsakingų specialistų apklausą ir nustatyti kokios būtent priežastys lemia palyginus nedidelį žaliųjų pirkimų įgyvendinimą Lietuvoje.

Tyrimo vykdymui buvo pasirinktas kokybinis tyrimo metodas – giluminis interviu. Kokybiniai tyrimo metodai yra siekiantys statistiškai pagrįsti konkrečių reiškinių priežastinius

ryšius ar funkcionavimo veiksniais, t. y. juos taikant siekiama kuo tiksliau ir aiškiau suprasti tiriamuosius reiškinius. Giluminis interviu yra suvokiamas kaip interviu, kurį tyrėjas pasitelkia siekdamas gauti informacijos, kuri padėtų jam visapusiškai suprasti informanto požiūrį arba esamą situaciją. Giluminis interviu naudojamas siekiant gauti kuo išsamesnius atsakymus, nesuvaržant respondento nuomonės, siekiant atskleisti pašnekovo įsitikinimus, nuojautas ir požiūrius tam tikra tema (Tidikis, 2003). Giluminio interviu metu respondentams yra užduodami iš anksto parengti konkretūs atviri klausimai ir nepateikiami atsakymai į juos, taip pat numatyta klausimų pateikimo seka, tačiau tyrimo eigoje tyrėjas gali papildomai užduoti plane neįrašytų klausimų, esant šioms situacijoms:

- ▲ kai interviu metu pastebima, jog numatytieji klausimai nepadengia visų tyrimui svarbių temų;
- ▲ siekiant surinkti daugiau ar gilesnės informacijos tuomet, kai tiriamasis nepilnai atsako į pateiktuosius klausimus;
- ▲ kai pastebima, jog tiriamajam nepatogu (arba jis nenori) atsakinėti į pateiktąjį klausimą – tuomet tyrėjas stengiasi tą pačią informaciją gauti paklausdamas kitaip ar trumpam nukreipdamas tiriamojo dėmesį į kitus, mažiau jautrius klausimus, ir sugrįždamas prie jautraus klausimo kita formuluote.

Taigi, giluminio interviu metodu galima išsiaiškinti apklausiamųjų asmenų nuostatas, vertinimus, taip pat tam tikrų reiškinių priežastis ir pan., tam, kad būtų atskleista giliau slypinti ir ne vizualiai pastebima informacija (Žydžiūnaitė ir kiti, 2009).

Giluminis interviu šio tyrimo duomenų rinkimui yra tinkamiausias mokslinio tyrimo metodas, leidžiantis gauti pačius išsamiausias duomenis, kadangi tyrimo metu buvo siekiama sužinoti žaliųjų pirkimų organizavimo praktinius aspektus, išskirti viešųjų pirkimų organizavimo specialistų pastebimas šių pirkimų organizavimo problemas, taip pat susisteminti šių specialistų siūlymus kaip būtų galima skatinti žaliųjų pirkimų įgyvendinimą Lietuvoje.

Visų pirma iš Viešųjų pirkimų tarnybos buvo gauti duomenys apie 2008–2010 m. žaliuosius pirkimus vykdžiusias viešojo sektoriaus organizacijas. Tuomet, paprastosios atsitiktinės atrankos būdu, iš šio sąrašo buvo atrinkta 10 organizacijų, su kurių viešųjų pirkimų vykdymo specialistais telefonu buvo vykdoma apklausa. Organizacijos buvo pasirinktos atsitiktinai, siekiant, kad į imtį pakliūtų kuo įvairesnių veiklos sričių, nevienodose geografinėse vietose išsidėsčiusios organizacijos.

Giluminis interviu vyko pagal iš anksto parengtą klausimyną (žr. 2 priedas), kurio klausimai telefonu buvo užduodami respondentams, o jų atsakymai fiksuojami tyrėjo. Į kai kuriuos klausimus apklaustieji galėjo patikti keletą skirtingų atsakymų variantų.

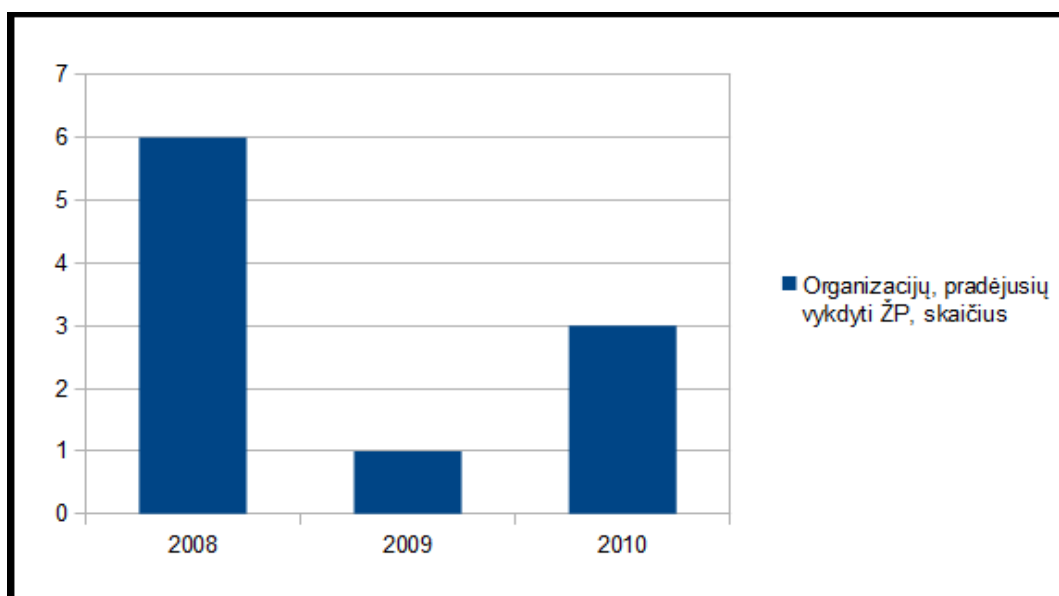
Prieš vykdant tyrimą kiekvienas respondentas buvo supažindinamas su tyrimo tikslu bei tema, taip pat informuotas, jog apklausos duomenys bus naudojami tik rengiant šį baigiamąjį magistro darbą, o gauta informacija nebus naudojama jokiais kitais tikslais, taip pat apklaustieji asmenys buvo informuoti, jog jų visų atsakymai bus susisteminti ir magistro darbe bus pateikiami tik apibendrinti visų organizacijų rezultatai, taigi nebus atskirai minimi kiekvienos organizacijos atstovų atsakymai.

Tyrimas buvo vykdomas nepažeidžiant tiriamųjų teisių bei laikantis tyrimo etikos principų: respondentams buvo garantuota teisė būti nepažeistiems nepateikiant asmeniškų klausimų, kurie galėtų tiriamiesiems pakenkti; visi respondantai dalyvauti tyrime sutiko savanoriškai; respondentams buvo garantuojamas konfidencialumas.

Iš viso buvo apklausta 10 organizacijų viešųjų pirkimų specialistų, t. y. asmenų, kurie tose organizacijose yra atsakingi už viešųjų pirkimų organizavimą. Apklausos buvo atliekamos 2012 m. kovo 5–9 d. Visi respondantai geranoriškai sutiko dalyvauti tyrime, apklausa vyko sklandžiai, pagal planą, apklaustieji į klausimus atsakinėjo pakankamai išsamiai ir plačiai, todėl neiškilo būtinybės jiems uždavinėti papildomus klausimus.

3.3.2. Tyrimo rezultatų apžvalga

Visų pirma, respondentų buvo pasiteirauta, *kiek laiko jų organizacija vykdo žaliuosius pirkimus*, t. y. vykdant viešuosius pirkimus atsižvelgia ir į aplinkosauginius kriterijus. Susisteminti respondentų atsakymai pateikiami 7 pav.

7 pav. Organizacijų pradėjusių vykdyti žaliuosius pirkimus 2008–2010 m. skaičius

(sudaryta autorės)

Kaip matoma iš 7 pav., didžioji dalis organizacijų žaliuosius pirkimus pradėjo organizuoti nuo 2008 m., viena įstaiga – 2009 m., ir trys įstaigos – 2010 m.

Į klausimą, *kokios priežastys skatina jų organizaciją vykdyti žaliuosius pirkimus*, respondentai atsakė nevienodai. Įstaigos, kurios yra įpareigosotos vykdyti žaliuosius pirkimus, visos pabrėžė, jog šiuos pirkimus organizuoja, kadangi jos tai privalo vykdyti. Taip pat kai kurie viešųjų pirkimų specialistai pabrėžė, jog jų organizacijos šiuos pirkimus vykdo dėl to, jog nuolat iš valdžios institucijų gauna informacijos apie žaliųjų pirkimų organizavimą (taip teigė trys respondentai), dar buvo nurodoma, jog respondentų įstaiga yra suinteresuota prisidėti prie gamtos taršos mažinimo (nurodė du respondentai) ir dėl ekonominės naudos, t. y. išsigydama „žaliuosius“ produktus įstaiga ketina ateityje sutaupyti (nurodė du respondentai).

Kadangi žalieji pirkimai reikalauja iš perkančiųjų organizacijų specialistų pakankamai daug žinių apie specifinės prekės ar paslaugos aplinkosauginius aspektus bei išmanymo apie aplinkosauginius reikalavimus atitinkančių produktų rinką, respondentų buvo pasiteirauta, *iš kur jie gauna informacijos žaliųjų pirkimų vykdymo klausimais*. Visi respondentai nurodė, jog visą informaciją jiems suteikia Aplinkos ministerija bei Viešųjų pirkimų tarnyba. Šios organizacijos vykdo mokymus, platina informaciją apie žaliųjų pirkimų vykdymą bei nuolat įstaigas supažindina su žaliųjų pirkimų organizavimo naujovėmis.

Respondentų buvo paklausta, *ar jiems pakanka vien valstybinių institucijų – Aplinkos ministerijos bei Viešųjų pirkimų tarnybos - pateikiamos informacijos žaliųjų pirkimų vykdymo klausimais*, ar tuo papildomai turi domėtis patys. Visi apklaustieji vieningai sutiko, jog informacijos žaliųjų pirkimų vykdymo klausimais užtektinai gauna vien iš minėtųjų įstaigų. Apklaustieji viešųjų pirkimų specialistai teigė, jog papildomai domėtis žaliųjų pirkimų vykdymo klausimais netenka, kadangi minėtųjų valstybinių institucijų informacija apie žaliųjų pirkimų organizavimą nuolat atnaujinama, išsami, todėl nelieka jokių neaiškumų dėl šių pirkimų organizavimo tvarkos.

Į klausimą, *ar jų įstaigoje vykdomi žalieji pirkimai yra organizuojami tik tam tikros srities produktų grupėms, ar stengiamasi šiuos pirkimus organizuoti visiems įmanomiems pirkimams*, respondentai teigė, jog visos be išimties organizacijos stengiasi vykdyti žaliuosius pirkimus, kai tik tam yra galimybė. Organizacijų viešųjų pirkimų specialistai teigė, jog kai jų įstaigai reikia išsigyti produktus, kuriems yra patvirtinti aplinkosauginiai reikalavimai, organizacijoje beveik visuomet yra apsvarstomos galimybės organizuoti žaliąjį pirkimą. Vėliau dėl tam tikrų aplinkybių nusprendžiama, ar vykdyti žaliąjį pirkimą, ar įprastą viešąjį pirkimą, tačiau visų organizacijų atstovai teigė beveik visais atvejais visų pirma apsvarstantys ir žaliojo pirkimo organizavimo galimybę.

Paklausus, *su kokiomis problemomis respondentai susiduria organizuodami žaliuosius pirkimus*, net devynios iš dešimties organizacijų vienintele, bet esmine problema įvardijo tai, jog rinkoje ne visuomet yra tiekėjų ar gamintojų, kurie galėtų pasiūlyti „žaliuosius“ produktus. Šios organizacijos teigė, jog žaliųjų pirkimų organizuotų daugiau, tačiau rinkoje labai trūksta kai kurių „žaliųjų“ produktų, todėl jie yra priversti vykdyti įprastus viešuosius pirkimus ir neatsižvelgti į aplinkosauginius kriterijus. Organizacijų viešųjų pirkimų specialistai nurodė, jog verslo sektorius vis dar yra labai mažai informuotas apie žaliuosius pirkimus ir todėl nėra suinteresuotas produktų gamyboje ar paslaugų teikime atsižvelgti ir į aplinkosauginius kriterijus, dėl ko rinkoje yra labai mažai „žaliųjų“ produktų ir perkančiosioms organizacijoms kartais tiesiog neįmanoma rasti kai kurių produktų tiekėjų. Vienas respondentas teigė, jog jų organizacija vykdydama žaliuosius pirkimus su jokiais kliūtimis nesusiduria.

Tuo tarpu 2008 m. Europos Komisijai išskyrus svarbiausias kliūtis, dėl kurių ne visos ES valstybės sėkmingai įgyvendina žaliuosius pirkimus, pagrindinėmis to priežastimis buvo įvardytos šios:

- trūksta nustatytų produktų ir (arba) paslaugų aplinkosauginio veiksmingumo kriterijų, o jei jie yra, dažnai yra nepakankamos jų skelbimo priemonės, pvz., duomenų bazės;
- nepakankama informacija apie produktų sąnaudas visą būvio ciklą ir santykinę aplinką tausojančių produktų ir (arba) paslaugų sąnaudas;
- trūksta informacijos apie aplinką tausojančių produktų ir paslaugų pranašumus;
- neaiškios teisinės galimybės įtraukti aplinkosaugos kriterijus į viešųjų pirkimų konkurso dokumentus;
- nepakanka politinės paramos ir dėl to skiriama per mažai išteklių žaliesiems pirkimams įgyvendinti ir (arba) propaguoti (ypač neskatinami mokymai žaliųjų pirkimų tema);
- nepakankamai koordinuotas regionų ir vietos valdžios įstaigų keitimasis gerąja patirtimi ir informacija. (Komisijos komunikatas, Viešieji..., 2008).

Verta pastebėti, jog Europos Komisija visiškai nemini fakto, jog rinkoje gali būti per mažai „žaliuosius“ produktus galinčių pasiūlyti tiekėjų ir tai gali būti rimta kliūtis perkančiosioms organizacijoms vykdyti žaliuosius pirkimus. Tuo tarpu apklausos dalyviai beveik visi (devyni iš dešimties) tiekėjų trūkumą įvardijo pagrindine žaliųjų pirkimų vykdymą Lietuvoje stabdančia kliūtimi.

Respondentų buvo paklausta, *ar jie susipažinę kaip kitose ES valstybėse vyksta sėkmingas žaliųjų pirkimų įgyvendinimas*. Visi apklaustieji teigė esantys daugiau ar mažiau susipažinę su gerąja kitų ES šalių žaliųjų pirkimų vykdymo praktika. Septyni apklaustieji teigė, jog, jų nuomone, užsienio valstybėse, kuriose žaliųjų pirkimų įgyvendinama daugiausiai, labiausiai prie to prisideda tų valstybių centrinės valdžios institucijos, kurios apie žaliųjų pirkimų

organizavimą informuoja ne tik viešojo sektoriaus atstovus, bet ir verslo sektorių, taip pat taiko įvairias priemones ir skatina viešojo sektoriaus organizacijas viešųjų pirkimų metu atsižvelgti į produktų aplinkosauginius kriterijus, o tuo tarpu verslo įmonės įvairiais būdais taip pat skatinamos bei motyvuojamos produktų gamyboje ar paslaugų teikime naudoti bei vadovautis aplinkosauginiais kriterijais. Šeši apklaustieji nurodė manantys, jog užsienio valstybėse, kuriose įvykdoma daug žaliųjų pirkimų, visai kitoks žmonių mentalitetas, ten daug labiau rūpinamasi gamtos apsauga, todėl ir verslo įmonės daug plačiau taiko aplinkosaugines technologijas, taigi rinkoje yra pakankamai „žaliųjų“ produktų ir jų tiekėjų ir dėl to šiose šalyse įgyvendinama daug daugiau žaliųjų pirkimų. Du apklaustieji nurodė manantys, jog sėkmingas užsienio valstybių žaliųjų pirkimų organizavimas vykdomas todėl, jog šios šalys yra materialiai turtingesnės, taigi viešojo sektoriaus organizacijos gali sau leisti pirkti brangesnius produktus. Šie respondentai savo nuomonę grindė tuo, jog kai kuriais atvejais „žali“ produktai kainuoja brangiau nei įprasti jų atitikmenys, to pavyzdžiais buvo įvardyti perdirbtas popierius, iš ekologiškų medžiagų pagaminti baldai ir pan.

Į klausimą, *kokios priemonės Lietuvoje paskatintų viešojo sektoriaus organizacijas vykdyti daugiau žaliųjų pirkimų*, respondentai atsakė įvairiai. Aštuoni apklaustieji teigė, jog reikia daug daugiau dėmesio skirti verslo sektoriaus informavimui ar švietimui žaliųjų pirkimų tematikai, kadangi respondentai pastebi, jog tik labai nedidelė dalis verslo atstovų yra susipažinę su patvirtintais aplinkosauginiais kriterijais ir labai mažai įmonių gamindamos produktus ar teikdamos paslaugas galėtų atitikti kriterijus, kurie turėtų būti keliami organizuojant žaliuosius pirkimus. Taigi, šie respondentai nurodė, jog valstybinės įstaigos visų pirma turėtų orientuotis į tai, kaip padidinti „žaliuosius“ produktus galinčių pasiūlyti tiekėjų sąrašą. Keturi respondentai nurodė, jog šiuo metu Lietuvoje yra patvirtinta per mažai produktų, kuriems nustatyti aplinkosauginiai kriterijai, taigi šie asmenys siūlytų plėsti žaliuosiuose pirkimuose galimų įsigyti produktų sąrašą. Trys asmenys nurodė, jog būtų naudinga Viešųjų pirkimų tarnybai sudaryti žaliųjų produktų tiekėjų sąrašą, kuriame būtų registruojamos konkrečius produktus galinčios pasiūlyti įmonės. Šie respondentai pabrėžė, jog Viešųjų pirkimų tarnyba šiuo metu pateikia oficialiai patvirtintų tiekėjų sąrašus, tačiau respondentų nuomone, būtų naudinga sudaryti atskirą patvirtintą žaliųjų produktų tiekėjų sąrašą, tuomet perkančiosioms organizacijoms būtų paprasčiau įvertinti ar rinkoje yra tiekėjų, galinčių pasiūlyti konkrečius produktus, o tuo pačiu ir valstybinės institucijos matytų realią situaciją kiek tiekėjų yra pajėgūs dalyvauti žaliuosiuose pirkimuose ir siūlyti konkrečius produktus. Du asmenys nurodė, jog Lietuvoje, jų nuomone, trūksta perkančiųjų organizacijų dalijimosi gerąja žaliųjų pirkimų organizavimo praktika. Šių respondentų teigimu, būtų naudinga, jei perkančiosios organizacijos turėtų tam tikrą elektroninę terpę, kurioje galėtų dalintis sėkmingai organizuotų žaliųjų pirkimų

patirtimi su mažiau šių pirkimų įgyvendinančiomis įstaigomis, joms padėti bei patarti tam tikrais organizaciniais ar techniniais klausimais.

Respondentų buvo pasiteirauta, *ar jų manymu, bendrai keliamas visuomenės aplinkosauginis sąmoningumas (t. y. informacijos apie ekologinius ženklus populiarinimas, informacijos apie produktų poveikį aplinkai skleidimas ir t. t.) padėtų padidinti žaliųjų pirkimų įgyvendinimą šalyje.* Visi apklaustieji teigė manantys, kad visuomenės aplinkosauginis sąmoningumas labai stipriai siejasi ne tik su žaliųjų pirkimų skaičiaus didėjimu, bet apskritai su didesniu „žaliųjų“ produktų kiekiu rinkoje. Apklaustųjų nuomone, kuo daugiau visuomenė yra informuojama aplinkosaugine tematika, tuo plačiau visoje rinkoje yra taikomi įvairūs aplinkosauginiai kriterijai, taigi į šiuos kriterijus dažniau atsižvelgiama ne tik viešųjų pirkimų organizavimo metu, bet taip ir patys produktų vartotojai yra suinteresuoti įsigyti aplinkai „draugiškas“ prekes ir paslaugas, todėl ir verslo sektorius yra stipriai skatinamas kurti ir plėtoti aplinkosaugines technologijas. Verta paminėti, jog šeši apklaustieji teigė, kad šiuo metu Lietuvoje labai stipriai afišuojamos aplinkosauginės idėjos, puikiai įgyvendinamas įvairiapusiškas visuomenės aplinkosauginis švietimas, todėl, šių respondentų manymu, jau po kelerių metų Lietuvos rinkoje turėtų pasirodyti daug didesnis skaičius aplinkai mažiau kenksmingų produktų.

Apibendrinant tyrimą, galima teigti, jog Lietuvos viešojo sektoriaus organizacijoms yra sudarytos visos galimybės praktikoje organizuoti ir vykdyti žaliuosius pirkimus, t. y. numatytos teisinės galimybės į viešųjų pirkimų sąlygas įtraukti aplinkosauginius kriterijus, yra nustatyti ir nuolat atnaujinami produktų sąrašai, kuriems patvirtinti aplinkosauginiai kriterijai, perkančiųjų organizacijų viešųjų pirkimų specialistai yra nuolat kokybiškai ir detalai supažindinami su žaliųjų pirkimų organizavimo praktiniais aspektais bei naujovėmis. Apklaustųjų įstaigų viešųjų pirkimų vykdymo specialistai priekaištų valstybinėms institucijoms dėl žaliųjų pirkimų įgyvendinimo politikos neturėjo, tačiau dauguma apklaustųjų pabrėžė, jog šiuo metu rinkoje paprasčiausiai trūksta tiekėjų, galinčių pasiūlyti produktus, kurie atitiktų keliamus aplinkosauginius kriterijus. Būtent ši priežastis buvo nurodyta kaip esminė, dėl ko viešojo sektoriaus organizacijos vykdo palyginus nedidelį skaičių žaliųjų pirkimų. Tam, kad Lietuvoje daugėtų žaliųjų pirkimų, apklaustieji asmenys nurodė, jog Aplinkos ministerija bei Viešųjų pirkimų tarnyba labai didelį dėmesį turėtų skirti būtent verslo sektoriui, t. y. informuoti verslo įmones, potencialius tiekėjus, apie žaliuosius pirkimus, produktų aplinkosauginius reikalavimus, jų ženklumą ir pan., nurodant to ekonominę naudą. Respondentų manymu, tik tokiu būdu galima pasiekti, kad verslo sektorius pats taptų suinteresuotas kurti ir plėtoti aplinkosaugines technologijas ir tik tuomet rinkoje atsirastų tiekėjų, galinčių dalyvauti didesnėje dalyje žaliųjų pirkimų.

IŠVADOS

1. Žalieji pirkimai yra suvokiami kaip aukštesnė viešųjų pirkimų pakopa, kuomet atsižvelgiama ne tik į galutinę produkto kainą, bet ir daromą jo mažesni neigiamą poveikį aplinkai. Žalieji pirkimai valstybei atneša apčiuopiamos ekonominės naudos, dėl jų didėja pramonės konkurencingumas bei mažinamas neigiamas poveikis aplinkai.
2. ES kuria ir įgyvendina savitą žaliųjų pirkimų politiką, leidžia valstybėms narėms privalomus teisės aktus bei kitus rekomendacinio pobūdžio dokumentus. Nors visose ES šalyse žalieji pirkimai turi būti organizuojami pagal patvirtintas bendras taisykles, tačiau šių pirkimų įgyvendinimu šalyje turi rūpintis kiekviena valstybė atskirai, ES institucijos pateikia tik rekomendacijas ir siūlymus kaip tai galėtų būti daroma bei nurodo siektinus šių pirkimų įgyvendinimo rodiklius.
3. Žaliųjų pirkimų įgyvendinimas atskirose valstybėse yra labai skirtingas. Daugiausiai šių pirkimų įgyvendina Austrija, Danija, Suomija, Vokietija, Olandija, Švedija ir Jungtinė Karalystė, šiose valstybėse žaliųjų pirkimų 2008 m. buvo įgyvendinta daugiau nei visose kitose likusiose ES šalyse bendrai.
4. Žaliųjų pirkimų įgyvendinimas šalyje priklauso nuo to, kiek pati šalis yra tuo suinteresuota. Jei valstybė norės didinti žaliųjų viešųjų pirkimų skaičių šalyje, tuomet bus parengta kokybiška ir reali žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programa, šalyje veiks žaliųjų pirkimų informacinis tinklalapis bei bus plačiai skleidžiamos ir afišuojamos aplinkosauginės idėjos. Jei valstybė nebus suinteresuota skatinti žaliųjų pirkimų šalyje, tai minėtos priemonės šalyje nebus įgyvendintos, arba bus įgyvendintos atmetinai, tik tiek, kiek to reikalauja ES nurodymai.
5. Lietuvoje siekiant žaliųjų pirkimų įgyvendinimo ir nuolatinio šių pirkimų augimo, buvo sukurtos Nacionalinės žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programos 2008–2011 m., bei 2012–2015 m. Šiose programose numatyti uždaviniai bei priemonės, kuriuos įgyvendinus šalyje turėtų būti užtikrinami numatyti žaliųjų pirkimų įgyvendinimo mastai. 2008–2011 m. programos beveik visos numatytos priemonės įgyvendintos.
6. Lietuvoje numatyta kiekvienais metais didinti žaliųjų pirkimų įgyvendinimo mastą. Kai kurios organizacijos įpareigtos įvykdyti tam tikrą dalį žaliųjų pirkimų, tuo tarpu kitoms organizacijoms tik rekomenduojama vykdyti šiuos pirkimus. Vertinant Lietuvos užsibrėžtus žaliųjų pirkimų įgyvendinimo mastus su daugiausiai žaliųjų pirkimų įgyvendinančių ES valstybių adekvačių laikotarpių planais, galima teigti, jog Lietuva nustatė labai nedidelius žaliųjų pirkimų įgyvendinimo siekius.

7. Lietuvoje perkančiosioms organizacijoms sukurtos visos teisinės bei techninės galimybės organizuoti žaliuosius pirkimus, tačiau šių pirkimų jau keletą metų šalyje įgyvendinama pakankamai mažai, stipriai atsilieka nuo užsibrėžtų žaliųjų pirkimų įgyvendinimo mastų. Lietuva, lyginant su kitomis ES šalimis, įgyvendina labai nedaug žaliųjų pirkimų.
8. Apklausus Lietuvos perkančiųjų organizacijų viešųjų pirkimų specialistus paaiškėjo, jog jie pakankamai informuoti šių pirkimų organizavimo klausimais bei turi visas galimybes organizuoti žaliuosiu pirkimus, tačiau pagrindine kliūtimi, dėl ko šalyje neaktyviai vykdomi žalieji pirkimai buvo įvardyti tai, jog rinkoje labai trūksta „žaliųjų“ produktų tiekėjų.

REKOMENDACIJOS

1. Aplinkos ministerijai rekomenduotina parengti ir verslo sektoriaus atstovams išplatinti žaliųjų pirkimų vadovą verslo įmonėms, kuriame būtų pateikiama bendra informacija apie žaliuosius pirkimus, tiekėjams keliamus reikalavimus, produktų aplinkosauginius parametrus, numatomus šių pirkimų įgyvendinimo mastus ir pan. Tokiu būdu verslo įmonės taptų informuotos žaliųjų pirkimų vykdymo klausimais ir, tikėtina, pradėtų savo kuriamiems produktams taikyti aplinkosauginius kriterijus.
2. Aplinkos ministerijai rekomenduotina parengti verslo įmonių, kurios savo veiklą arba gaminamus produktus sertifikuoja pagal patvirtintus ir ES galiojančius aplinkosaugos vadybos standartus, mokestinių lengvatų paketą, pagal kurį šioms įmonėms, po produktų arba veiklos sertifikavimo pagal patvirtintus aplinkosaugos standartus, tam tikrą laiką galiotų konkrečios mokestinės lengvatos, pvz., lengvatinis pelno mokestis ar pan. Tokiu būdu verslo įmonės būtų suinteresuotos savo veiklą arba gaminamus produktus sertifikuoti, ir dėl to padaugėtų tiekėjų, galinčių dalyvauti žaliuosiuose pirkimuose bei siūlyti „žaliuosius“ produktus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Viešųjų pirkimų įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 4-102.
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl Nacionalinės žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programos patvirtinimo // Valstybės žinios, 2007, Nr. 90-3573.
3. Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro įsakymas dėl žaliųjų pirkimų įgyvendinimo 2012–2015 metų priemonių patvirtinimo // Valstybės žinios, 2011, Nr. 157-7449.
4. Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. liepos 21 d. nutarimo Nr. 1133 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. rugpjūčio 8 d. nutarimo Nr. 804 "Dėl Nacionalinės žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programos patvirtinimo" ir jį keitusių nutarimų pripažinimo netekusiais galios“ pakeitimo // Valstybės žinios, 2011, Nr. 132-6285.
5. Lietuvos viešųjų pirkimų sistemos tobulinimo ir plėtros strategija, 2007 // <http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc08/VPI-strategija.doc>; prisijungimo laikas: 2011-11-21.
6. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, 2003 // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=396083; prisijungimo laikas: 2011-11-24.
7. Nacionalinė žaliųjų pirkimų įgyvendinimo programa, 2007 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=356433; prisijungimo laikas: 2011-12-11.
8. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, Viešieji pirkimai geresnei aplinkai užtikrinti, 2008 // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0400:FIN:LT:PDF> prisijungimo laikas: 2011-12-14.
9. Komisijos komunikatas Elektroninių viešųjų pirkimų teisinės sistemos įgyvendinimo veiksmų planas, 2004 // http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com%282004%290841_/com_com%282004%290841_lt.pdf; prisijungimo laikas: 2011-12-14.
10. Aplinkai nepavojingo gaminio ženklo suteikimas, 2010 // http://gamta.lt/files/Aplinkai_nepavojingo_gaminio_zenklas.pdf; prisijungimo laikas: 2011-11-08.
11. Aplinkos apsaugos kriterijai produktų grupėms, 2012 // <http://www.am.lt/VI/index.php#a/7120>; prisijungimo laikas: 2011-11-13.

12. Aplinkosauginis ženklimas, 2007 // http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=7104;
prisijungimo laikas: 2011-11-17.
13. Aplinkosaugos vadybos sistemos – indikatorius žaliesiems pirkimams, 2010 // <http://gamta.lt/cms/index?rubricId=e542f7dd-e094-4f79-883b-bcc1ea8d5a0c>;
prisijungimo laikas: 2011-11-03.
14. Ekologiniai ženklai, 2010 // <http://www.krda.lt/eko/ekomarks>; prisijungimo laikas: 2011-11-24.
15. EMAS - aplinkosaugos vadybos ir audito sistema, 2010 // <http://gamta.lt/cms/index?rubricId=d35cc4cf-ac1a-46dc-add3-a2c643b6855f>;
prisijungimo laikas: 2011-12-03.
16. Informacija apie viešuosius pirkimus, 2009 // http://www.vpt.lt/admin/uploaded/2010/vp/Informacija_Apie.VP2009.pdf; prisijungimo laikas: 2011-12-18.
17. ISO 14001 – aplinkos vadybos sistema, 2011 // http://www.sdg.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=134&Itemid=157;
prisijungimo laikas: 2011-11-11.
18. ISO 14001, 2011 // <http://www.sektorius.lt/lt/kokybes-valdymas/Paruosimas%20sertifikavimui/ISO%2014001;jsessionid=1554D8ED9FDD37706E7B0100C0A0CEFB>; prisijungimo laikas: 2011-11-15.
19. Įstojus į ES, Lietuvoje aplinkos apsaugos vadybos sistemas reguliuos ir ES reglamentai, 2002 // <http://www.verslobanga.lt/lt/leidinys.full/3c5ea92446efd>; prisijungimo laikas: 2011-11-23.
20. Kosmačaitė V., Kuncevičius G. Viešųjų pirkimų taikant įprastą komercinę praktiką teorinis aspektas, Vilnius: Jurisprudencija, 2008 3(105).
21. Nabažienė J. Viešieji žalieji pirkimai, 2011 // http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=%C5%BEalieji%20pirkimai&source=web&cd=11&ved=0CCAQFjAAOAO&url=http%3A%2F%2Fwww.siauliurvvg.lt%2Fuploaded%2Ffile%2F2011-05-25%2520Zalieji_pirkimai.ppt&ei=i848T7PfKIuq8APU0vGxCA&usg=AFQjCNEWRy-qnINP14XcsVPPgH2LDac2tQ&sig2=JaPYRotCop-QufsmVUZZgA&cad=rja
prisijungimo laikas: 2011-12-13.
22. Pasaulinis ekologinio ženklavimo tinklas, 2009 // http://gamta.lt/files/Pasaulinis_ekologinio_zenklinimo_tinklas.pdf; prisijungimo laikas: 2011-11-17.

23. Perkant “žaliai”, Aplinkai naudingų viešųjų pirkimų vadovas, 2005 // http://ec.europa.eu/environment/gpp/pdf/buying_green_handbook_lt.pdf; prisijungimo laikas: 2011-11-04.
24. Populiariausi aplinkosauginiai ženklai, 2009 // <http://www.krda.lt/eko/ekomarks/pez>; prisijungimo laikas: 2011-11-07.
25. Pranešimas perkančiosioms organizacijoms dėl žaliųjų pirkimų įgyvendinimo, LR Aplinkos ministerija, 2011 // <http://www.vpt.lt/rtmp8/dtd/index.php?nid=1221469277&lan=LT&module=news>; prisijungimo laikas: 2011-11-28.
26. Produktai, kurių viešiesiems pirkimams taikytini aplinkos apsaugos kriterijai, 2012 // <http://www.am.lt/VI/index.php#a/7119>; prisijungimo laikas: 2011-11-24.
27. Ruževičius J. Aplinkosaugos vadybos priemonių sistemos analizė. Kaunas: Ekonomika ir vadyba, 2009, Nr. 14.
28. Šiaudinis A. ŽVP – būdas prisidėti prie aplinkos taršos prevencijos, 2010 // <http://www.vpt.lt/admin/uploaded/2010/seminarai/Nacionaline%20ZVP%20programa%20-%20Peritus%20sprendimai.ppt>; prisijungimo laikas: 2011-10-24.
29. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
30. Viešieji pirkimai, 2009 // <http://www.krda.lt/eko/procurements>; prisijungimo laikas: 2011-11-25.
31. Viešieji pirkimai?, 2010 // <http://www.opic.com/lt/lt/viesieji-pirkimai>; prisijungimo laikas: 2011-11-23.
32. Viešųjų pirkimų tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės informacinis biuletenis Nr. 1 (22), 2007 // <http://www.vpt.lt/admin/uploaded/IB1.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-11-27.
33. Žalieji pirkimai – tausojantiems aplinką. Apicentras, 2008, Nr. 12. // http://www.apicentras.lt/uniccms/get_file.php?id=96; prisijungimo laikas: 2011-11-07.
34. Žaliųjų pirkimų gairės, 2007 // http://www.bef.lt/download_file.php?id=121; prisijungimo laikas: 2011-11-03.
35. Žaliųjų viešųjų pirkimų organizavimo teisiniai pagrindai, 2009 // www.vpt.lt/admin/uploaded/2009/seminarai/2007-2013ZaliejiPirkimai.ppt; prisijungimo laikas: 2011-11-02.
36. Žydzūnaitė V., Rupšienė L., Bitinas B. Kokybinių tyrimų metodologija, 2009, Klaipėda.

37. 2008 metų vykdytų žaliųjų pirkimų rezultatų ataskaita, 2009 // http://www.lrvk.lt/bylos/skelbimai/viesieji-pirkimai/2008_zal_ataskaita.pdf; prisijungimo laikas: 2012-12-02.
38. 2009 metais vykdytų žaliųjų pirkimų ataskaita, 2010 // http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=9711; prisijungimo laikas: 2012-12-02.
39. 2010 metais vykdytų žaliųjų pirkimų rezultatų ataskaita, 2011 // <http://www.am.lt/VI/files/0.577020001311601558.pdf>; prisijungimo laikas: 2012-12-02.
40. Assessment and Comparison of National Green and Sustainable Public Procurement Criteria and Underlying Schemes, 2010 // <http://ec.europa.eu/environment/gpp/pdf/Criteria%20and%20Underlying%20Schemes.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-11-15.
41. Benefits of Green Public Procurement, 2010 // <http://www.norden.org/en/publications/publications/2009-593>; prisijungimo laikas: 2011-11-04.
42. Erridge, A. Public procurement, public value and the Northern Ireland unemployment pilot Project. Public Administration. 2007. Vol 85. No. 4.
43. Frequently Asked Questions on GPP, 2012 // http://ec.europa.eu/environment/gpp/faq_en.htm; prisijungimo laikas: 2012-01-05.
44. GPP National Action Plans, 2012 // http://ec.europa.eu/environment/gpp/action_plan_en.htm; prisijungimo laikas: 2012-02-15.
45. 'Green' versus 'Sustainable' public procurement, 2011 // http://ec.europa.eu/environment/gpp/green_vs_sustainable.htm; prisijungimo laikas: 2011-12-15.
46. IGPN and Green Purchasing Activities on Global Level, 2006 // [http://www.igpn.org/workshop/pdf/Presentation%20by%20A%20Kataoka%20\(English\).pdf](http://www.igpn.org/workshop/pdf/Presentation%20by%20A%20Kataoka%20(English).pdf); prisijungimo laikas: 2011-12-27.
47. Nordic Ecolabel Logo, 2011 // <http://www.nordic-ecolabel.org/>; prisijungimo laikas: 2011-11-19.
48. The Blue Angel – Eco-Label with Brand Character, 2010 // http://www.blauer-engel.de/en/blauer_engel/index.php; prisijungimo laikas: 2011-11-11.
49. What is ecolabel?, 2011 // http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/about_ecolabel/what_is_ecolabel_en.htm; prisijungimo laikas: 2011-11-15.

50. What is EMAS, 2012 // http://ec.europa.eu/environment/emas/index_en.htm;
prisijungimo laikas: 2011-11-11.

SANTRAUKA

Žaliųjų pirkimų politikos įgyvendinimas Lietuvoje

Reikšminiai žodžiai: žalieji pirkimai, aplinkosauginiai kriterijai, aplinkosaugos vadyba

Žalieji pirkimai, kurių metu atsižvelgiama ne tik į galutinę produkto kainą, bet taip pat ir produktų aplinkosauginius kriterijus, palaipsniui turės sudaryti didžiąją dalį vykdomų viešųjų pirkimų. Šių pirkimų skatinimu ypač suinteresuota ES, todėl kuriama ir įgyvendinama savita ES žaliųjų pirkimų skatinimo politika, leidžiami privalomi šalims narėms teisės aktai bei rekomendacinio pobūdžio metodinė žaliųjų pirkimo skatinimo medžiaga. Vis dėlto, už žaliųjų pirkimų skatinimą šalies viduje atsakinga kiekviena valstybė atskirai, todėl žaliųjų pirkimų įgyvendinimo mastas šalyje priklausys nuo to, kiek pati valstybė bus suinteresuota skatinti šiuos pirkimus.

Rengiant darbą buvo nagrinėjami tokie klausimai: pirmoje dalyje analizuojama žaliųjų pirkimų samprata, raida, teoriniai šių pirkimų organizavimo aspektai. Antroje dalyje analizuojama ES žaliųjų pirkimų politika bei stebima kaip šie pirkimai įgyvendinami konkrečiose ES šalyse. Trečioje dalyje analizuojama Lietuvos žaliųjų pirkimų įgyvendinimo politika, stebima kaip šie pirkimai skatinami, koks realus jų įgyvendinimo mastas, taip pat atliekamas tyrimas su perkančiųjų organizacijų viešųjų pirkimų organizavimo specialistais siekiant išskirti praktines žaliųjų pirkimų organizavimo problemas bei susisteminti siūlymus kaip būtų galima skatinti šių pirkimų įgyvendinimą Lietuvoje.

Atlikus perkančiųjų organizacijų tyrimą paaiškėjo, jog nors Lietuvoje žaliesiems pirkimams organizuoti sudarytos visos teisinės bei techninės galimybės, tačiau šių pirkimų įgyvendinama mažai dėl to, jog šalyje labai trūksta „žaliuosius“ produktus galinčių pasiūlyti tiekėjų, todėl įstaigos tarsi priverstos organizuoti įprastus viešuosius pirkimus.

SUMMARY

The Implementation of Green Procurement Policy in Lithuania

Keywords: green procurement, environmental criteria, environmental management

While implementing the green procurement, organizations must also take environmental criteria into account. Gradually these procurements will have to make a big part of all the public procurements. EU is very concerned in stimulating green procurements and this is the reason why EU institutions create and implement its own green procurement policy. Compulsory legislation and methodical recommendations of education are being promulgated as well. Anyway, every country is responsible for its own implementation of green purchasing, so the implementation of green procurements will be as significant as the main governmental institutions will be concerned about the stimulation of these procurements.

While preparing this Paper, the following tasks were investigated: in the first part of the Paper the conception, the evolution and theoretical aspects of the green purchasing were analysed; the second part of this Paper includes the analysis of the EU green procurement policy and the observation of an implementation of these procurement in EU countries; in the third part of this Paper, green procurement policy in Lithuania was analysed. The main task was to observe how procurements are being simulated and what is the scale of the implementation of these procurements. Also the survey with workers who are responsible for organizing public procurements was conducted in order to find out the main problems in organizing green procurements and to get the suggestions how could the implementation of green procurements be stimulated in Lithuania.

After the survey with purchasing organizations was conducted, the results showed that although all the legal and technical conditions for the green purchasing were established in Lithuania, the implementation of these procurements are minor because of the lack of suppliers, who would be able to supply "green" products, and this is the main reason why organizations have to carry out ordinary public procurements.

PRIEDAI

Aplinkosauginiai ženklai

Aplinkosauginis ženklas “Žydrasis angelas” (The Blue Angel..., 2010)

Aplinkosauginis ženklas “Šiaurės Europos Baltoji Gulbė” (Nordic Ecolabel Logo, 2010)

Europos Sąjungos ekologinis ženklas (What is ecolabel?, 2011)

“Energy star” ženklas (Populiariausi aplinkosauginiai ženklai, 2009)

Lietuvos aplinkosauginis ženklas “Vandens lelija” (Populiariausi aplinkosuginiai ženklai, 2009)

Klausimynas

1. Kiek laiko jūsų organizacijoje vykdomi žalieji pirkimai?
2. Kokios priežastys skatina jūsų organizaciją vykdyti žaliuosius pirkimus?
3. Iš kur gaunate informacijos žaliųjų pirkimų vykdymo klausimais?
4. Ar Jums užtenka vien valstybinių institucijų (Aplinkos ministerijos, Viešųjų pirkimų tarnybos) pateikiamos informacijos žaliųjų pirkimų vykdymo klausimais, ar tuo papildomai domitės patys?
5. Ar išskirtumėte kurias nors produktų sritis, kuriose jūsų organizacijoje vykdomi žalieji pirkimai, ar juos stengiamasi vykdyti visose srityse?
6. Su kokiomis problemomis susiduriate organizuodami žaliuosius pirkimus?
7. Ar esate susipažinęs (-usi) kaip ir kodėl kitose ES valstybėse vyksta sėkmingas žaliųjų pirkimų įgyvendinimas?
8. Kaip manote, kokios priemonės Lietuvoje padėtų padidinti žaliųjų pirkimų skaičių?
9. Ar, jūsų manymu, bendrai keliamas visuomenės aplinkosauginis sąmoningumas (t. y. informacijos apie ekologinius ženklus populiarinimas, informacijos apie produktų poveikį aplinkai sklaidimas ir t. t.) padėtų padidinti žaliųjų pirkimų įgyvendinimą šalyje?

Indrè Gražinskaitė
2012-03-20
Mob. tel. 869389752
El. p.: indroootia@yahoo.com